

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ІН Інститут педагогіки і психології
Кафедра психології

Низова Марія Миколаївна

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ**

Спеціальність 053 Психологія

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник
_____ С.Б. Кузікова,
(доктор психол. наук, професор)
« ____ » _____ 2020 року

Виконавець
_____ М.М. Низова
« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	3
<u>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ</u>	
Ошибка! Закладка не определена.	
1.1. <u>Погляди на досліджувану проблему у науковій думці</u>	Ошибка!
Закладка не определена.	
1.2. <u>Сутність, завдання, умови і психологічні особливості розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку</u>	17
1.3. <u>Значення української народної іграшки для розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку</u>	34
<u>Висновки до першого розділу</u>	43
<u>РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ</u>	46
2.1 <u>Дослідження творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку</u>	46
2.2. <u>Дослідно-практична робота щодо впровадження у навчально-виховний процес сучасного закладу дошкільної освіти методики організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки</u>	58
2.3. <u>Аналіз результатів дослідження</u>	67
<u>Висновки до другого розділу</u>	75
<u>ВИСНОВКИ</u>	773
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	76
<u>ДОДАТКИ</u>	872

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У наш час стимулювання розвитку творчих процесів стало істинним напрямком прогресу суспільства загалом. Формування власної творчості, творчого потенціалу починається з раннього дитинства. Чим більше ми проінформовані у проблемах творчого розвитку, тим краще можемо вплинути на формування творчої особистості.

Головною тезою системи освіти сьогодні є положення, за яким педагогічний процес ґрунтується на психології розвитку дитини, а точкою відліку в оновленні змісту, форм і методів навчання та виховання є ідея цінності її як творця. Важливого значення набуває проблема виявлення та забезпечення розвитку творчих здібностей дітей, сприятливих умов для творчої самореалізації дитини, формування у неї активно-пізнавального, творчого ставлення до навколишнього світу, уміння успішно орієнтуватися в усьому розмаїтті предметів та явищ.

На практиці, на жаль, ми спостерігаємо змагання двох протилежних моделей: особистісно-орієнтованої та навчально-дисциплінарної. Навчально-дисциплінарна є зручнішою для організації та контролю за педагогічним процесом, його результатом, однак, при цьому існуючі форми організації творчої діяльності (за зразком, за умовами) не сприяють формуванню творчих можливостей дитини, пригнічують творчий потенціал дитини. Внаслідок цього у дітей зникає бажання творити.

Перед психологами та педагогами стає важливе завдання – звернути увагу на природне бажання дитини творити, підтримати її творчі починання, її неповторність, реалізацію власної творчої ініціативи, стимулювати прагнення робити по-своєму, проявляти своє «Я», заохочувати її саморозвиток як творчої особистості. Отже, у наш час масового

винахідництва надзвичайно важливо активно формувати творчий потенціал, розвивати здібність кожної дитини до творчої діяльності.

Для розв'язання проблеми на рівні практики, потрібний детальний розгляд ряду окремих питань: по-перше – що таке творчість, зокрема, дитяча творчість; по-друге – які основні характеристики критеріїв її розвитку; по-третє – як проявляються та формуються творчі здібності на етапі дитинства. При цьому необхідно з'ясувати методи виявлення творчих здібностей, а також ефективні засоби стимулювання творчих проявів у дітей.

Розглядаючи загальні, психологічні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей дітей, необхідно наголосити на цінності української народної іграшки, як засобу розвитку творчих здібностей дошкільників.

Серед науково-психологічних проблем, проблема творчості не лише не втратила своєї актуальності протягом усього культурно-історичного розвитку людства, а й набуває особливої значущості у кожному цивілізованому і прогресивно зорієнтованому суспільстві.

Творчі здібності є одним з компонентів загальної структури особистості, розвиток їх сприяє розвитку особистості дитини у цілому. Як стверджують видатні психологи: Л. Виготський, Л. Венгер, Б. Теплов, Д. Ельконін та ін., основою творчих здібностей є загальні здібності: якщо дитина вміє аналізувати, порівнювати, спостерігати, розмірковувати, узагальнювати, то у неї, як правило, виявляється високий рівень інтелекту. Така дитина може бути обдарованою й в інших сферах: художній, музичній, сфері соціальних відносин (лідерство), психомоторній (спорт), творчій, де її буде відрізняти висока здатність до створення нових ідей.

Питання розвитку творчих здібностей дитини, з огляду на завдання дошкільної освіти, є одним з центральних в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти. У Базовому компоненті дошкільної освіти та інших державних нормативних актах велике значення надається розвитку творчих здібностей дошкільників, що передбачає усвідомлення дитиною себе

як активного суб'єкта творчості та формування у неї емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та народної творчості.

Зважаючи на роботи вітчизняних і зарубіжних психологів, які описують властивості і якості творчої особистості, були виділені загальні критерії творчих здібностей: готовність до імпровізації, виправдана експресивність, новизна, оригінальність, легкість асоціювання, незалежність думок і оцінок, особлива чутливість.

Дослідженнями П. Блонського, Л. Виготського, С. Рубінштейна доведено, що дітям дошкільного віку доступне естетичне сприймання творів мистецтва та народної творчості, яке починається з ознайомлення дошкільників з народними іграшками.

Ці та інші питання визначають актуальність дослідження проблеми психологічного супроводу розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку засобом української народної іграшки, інтерес до якої має привернути увагу як науковців, так і практиків.

У контексті розгляду проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку та аналізу результатів наукових досліджень визначено, що психологічні аспекти здійснення розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами української іграшки не були предметом спеціального дослідження. При всьому різноманітті тематики можна виділити дві основні тенденції, що характеризують теоретичний розвиток психологічної проблеми розвитку творчості дітей дошкільного віку та її вихід у практику: перша пов'язана з дослідженнями окремих здібностей і психічних процесів, з впровадженням у систему дошкільної освіти спеціальних тренінгових програм щодо їх розвитку (розвиток пам'яті, мислення, мови, музичного слуху тощо); друга – з інтеграцією окремих видів здібностей у підсистемі (розумові здібності, художні, естетичні, творчі) та розробкою комплексних методів їх розвитку. Відповідно розрізняється й практична реалізація цих підходів.

Пошук можливих шляхів вирішення психологічного аспекту проблеми розвитку творчих здібностей у старших дошкільників, висока актуальність та недостатня розробленість даної проблеми зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку й зумовили **вибір теми магістерської роботи: «Розвиток творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки».**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і практично дослідити ефективність системи організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки.

Об'єкт дослідження – творчі здібності дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити аналіз поглядів на проблему розвитку творчих здібностей старших дошкільників у теоріях психологічної наукової думки;
- 2) визначити сутність, завдання, умови і психологічні особливості розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку;
- 3) дослідити творчі здібності дітей старшого дошкільного віку;
- 4) розробити і впровадити систему організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки.

Для реалізації мети дослідження та поставлених завдань було використано наступні методики і **методи дослідження:**

- теоретичні методи (вивчення та аналіз наукової, навчально-методичної літератури з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми;
- емпіричні (анкетування, тестування, спостереження, систематизація, теоретичне узагальнення та ін.);

- методики дослідження універсальних творчих здібностей дітей: методика діагностики розвитку уяви дітей «Домалой фігуру» О.М. Дяченко, методика «Скульптура»; методика виявлення продуктивності, оригінальності і варіативності «Складання казки»; адаптований тест творчості мислення (Е. Торренс);
- статистичні (статистична обробка результатів та їх інтерпретація з метою обґрунтування достовірності й репрезентативності даних педагогічного експерименту).

Теоретичне значення результатів дослідження:

- адаптовано психодіагностичні методики дослідження творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку;
- розроблено і апробовано систему організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки на заняттях з образотворчого мистецтва, з художньої праці, в ігровій діяльності, у повсякденні;
- визначено умови ефективного використання української народної іграшки як засобу розвитку творчих здібностей старших дошкільників: організація психологічного супроводу практичної діяльності старших дошкільників із застосуванням знань щодо виготовлення та оздоблення української народної іграшки (розпис, різьблення тощо); співпраця психолога і педагогів з батьками (індивідуальні та групові консультації, майстер-класи з виготовлення та оздоблення української народної іграшки).

Практичне значення магістерської роботи полягає у вдосконаленні організаційних підходів до психодіагностики та розвитку творчих здібностей старших дошкільників в умовах сучасного закладу дошкільної освіти; запропоновано шляхи практичного використання української іграшки з метою розвитку творчих здібностей старших дошкільників; розроблено конспекти занять для розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобом української іграшки; розроблено практичні рекомендації щодо

розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки.

Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлений можливістю використання його результатів для здійснення подальшої науково-дослідницької роботи за темою «Розвиток творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки».

Матеріали магістерського дослідження можуть бути використані керівництвом та вихователями закладів дошкільної освіти під час укладання навчально-виховних програм щодо розвитку та психологами щодо діагностування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку; методистами під час проведення методичних семінарів і курсів підвищення кваліфікації вихователів ЗДО.

Апробація результатів та публікації.

1. Виступ в секційному засіданні VI Міжнародної науково – практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (13-15 лютого 2020 року, м. Суми).
2. Виступ в секційному засіданні Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми психології розвитку особистості» (14-15 травня 2020 року, м. Київ).
3. Стаття: Психологічний аспект проблеми розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобом української народної іграшки / The 2nd International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world” (September 23-25, 2020) BoScience Publisher, Boston, USA. 2020. P.p 399-405.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, рекомендацій, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінок. У тексті вміщено 15 рисунків та 17 таблиць. Додатки викладено на 11 сторінках. У списку 94 використаних джерел, що охоплюють 6 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ

1.1. Погляди на досліджувану проблему у науковій думці

Вітчизняні та зарубіжні дослідники психологічної науки здавна цікавилися проблемою розвитку творчих здібностей дитини дошкільного віку. Розвитку творчості у дитини приділено багато уваги у державних нормативних документах у галузі дошкільної освіти. Як зазначено у Концепції розвитку дошкільної освіти, при розгляді психологічного аспекту проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку засобом української народної іграшки особистість та діяльність самої дитини є реальним предметом дослідження [6, с. 211].

Вважаючи дитячий вік найважливішим для початку творчого розвитку, вітчизняний художник і видатний діяч культури Б. Неменський висловився таким чином, що якщо ми хочемо дійсно серйозно змінити та олюднити суспільство, то починати необхідно саме з людини – з гармонізації її мислення, її духовного світу, її ставлення до життя. Ми повинні усвідомити, що досягнути цього на ділі неможливо поза дитячими навчальними закладами - дошкільними та шкільними - без опори на всю могутність багатовікової художньої культури. Майбутнє сьогодні будується на перехресті: мистецтво і школа, мистецтво і дитинство, мистецтво і педагогіка. Ми не зможемо обійти це перехрестя [12].

Відправним пунктом для багатьох вчених у вирішенні проблеми розвитку творчих здібностей є дослідження зарубіжних вчених, одним з яких є Ж. Пуанкаре, першого дослідника, що здійснив аналіз умов та механізму процесу творчості. Ж. Адамар підтримав й надав подальшого розвитку ідеям Ж. Пуанкаре, визнавши творчий процес поетапним, який складається з чотирьох основних етапів підготовки: інкубації, інсайту, наступної свідомої

роботи для упорядкування одержаних результатів і встановлення логічного ланцюжка, який привів до відкриття [19].

У 30-ті роки ХХ століття, Д. Дьюї, В. Ловенфельд розглядали дитячу творчість як справжню форму образотворчого мистецтва, заклавши фундамент сучасного мислення у сфері дитячого образотворчого мистецтва: так, Д. Дьюї вважав, що образотворча діяльність має звільнити творчу енергію дітей, перетворивши їх в активних учасників творчого процесу [24].

Ідея типовості і передбачуваності успішного розвитку дитячого образотворчого мистецтва В. Ловенфельда зіграла значну роль у звільненні дітей від невиправданих очікувань дорослих – вчений вважав дитячу творчість процесом, засобом досягнення мети, що, на його думку, полягала у розвитку індивіда, підкреслюючи значення творчого аспекту занять з образотворчого мистецтва для здорового психологічного розвитку й назвавши дитячу художню творчість «терапевтичним викладанням образотворчого мистецтва» [19].

Отже, ряд зарубіжних вчених (Ф. Баррон, Дж. Гілфорд, Д. Заррінгтон, Ф. Торренс та ін.) розглядали творчі здібності в аспекті когнітивного розвитку і передбачали можливість їх вимірювання [19].

Як зазначає З. Борисова, проблемі творчих здібностей незмінно приділяли увагу видатні вітчизняні психологи: Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Мясіщев, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін. Так, основою художньо-творчих здібностей ряд вчених (Л. Венгер, Л. Виготський, Д. Ельконін, Б. Теплов) вважали загальні здібності [12]. На думку Б. Ананьєва, здатність до творчості утворюється внаслідок розвитку вищих функцій, у результаті чого можливе творче застосування накопичених знань [1]. Н. Лейтес вважає, що чим різноманітніше і змістовніше буде діяльність дитини, тим повніше та яскравіше може розвиватися її творчість. [41].

Більш широке визначення поняттю «творчість» надають вітчизняні дослідники (В. Андреев, А. Богоявленська, Я. Пономарьов, В. Моляко та ін.),

підкреслюючи єдність прояву та розвитку творчих здібностей з розвитком інших якостей особистості дитини [51].

На думку В. Моляко, творчість притаманна не лише обдарованим людям, так званим, «обраним», вчений вважає, що творчість доступна кожній людині: й дитині, яка обирає оригінальний варіант вирішення завдання, й інженеру, який розробляє нову технічну конструкцію, й хірургу, якому потрібно у процесі операції врахувати особливість розташування внутрішніх органів хворого, й розрахувати час відведений на операцію – це творчі люди, які мають творчий підхід до вирішення поставленої задачі [52]. Вчений В. Моляко вважає біофізичні, сенсорно-перцептивні, інтелектуальні і емоційно-вольові компоненти системи творчих здібностей (здатки) основою творчих здібностей людини.

За визначенням Г. Батищева, творчість – це здатність створювати будь-яку принципово нову можливість [12, с. 156]. До основних складових творчих здібностей О. Лук відносить інтереси і схильності (здібності, пов'язані з мотивацією особистості); емоційність (здібності, пов'язані з темпераментом); інтелектуальні здібності [46, с. 50]. Вчений бачить творчі здібності, як механізм, який дає індивідууму вийти за межі вже відомого шляхом вирішення протиріччя між репродуктивним і продуктивним [47].

Розглядаючи проблему творчих здібностей та проаналізувавши історико-культурний матеріал з проблеми, В. Кудрявцев і В. Синельников визначили універсальні творчі здібності: реалізм уяви, надситуаційність, експериментування і уміння бачити ціле раніше часток [39].

Різні трактування поняття «творчі здібності» можна знайти у працях вітчизняних дослідників (В. Андреев, В. Богоявленська, В. Дружинін, Л. Момот, Л. Шелестова та ін.). Й хоча існують різні підходи до вирішення проблеми розвитку творчих здібностей, дослідники не прийшли до єдиного підходу у визначенні творчих здібностей, їх структури та шляхів формування творчих здібностей у дітей різного віку.

За В. Андрєєвим, творчі здібності є інтегральним утворенням психіки людини, в основі якого лежать різні особистісні особливості і якості, систематизовані по відношенню до різних видів діяльності, які виконує індивідум і значною мірою обумовлюють його успішність у цій діяльності [2].

На думку Д. Богоявленської, творчі здібності є ознакою здатності особистості до саморуху, самоперетворення, тому прояви творчих здібностей мало керуються за допомогою вольових зусиль індивідуума, їх важко активізувати штучно для виконання конкретної діяльності, оскільки необхідною передумовою творчості особистості є виникнення у неї пізнавального інтересу. Авторка вважає, що те, що прийнято вважати творчими здібностями, являє собою здатність до здійснення ситуативно нестимульованої діяльності, тобто здатність до пізнавальної самодіяльності [10].

На думку В. Дружиніна, щоб перетворити вже існуючі продукти свідомості для створення нових, спершу необхідно активізувати творчі здібностей особистості, тому, як вважає автор, існує тісний зв'язок між розвитком творчих здібностей і розвитком уяви, фантазії та креативності [22].

Так, Л. Момот і Л. Шелестова вважають, що творчі здібності – це здатність генерувати нові ідеї, висувати гіпотези, фантазувати, бачити суперечності, асоціативно мислити, переносити знання і уміння у нові ситуації [53].

На думку Д. Богоявленської, становлення творчих здібностей зумовлює у старшому дошкільному віці таких важливих особистісних якостей та властивостей дитини, як «Я-образ», рефлексія, цілеспрямованість і вольові якості – у цілому [10].

Розглядаючи проблему розвитку творчих здібностей у віковому аспекті, С. Юркевич, В. Дружинін і Д. Богоявленська вважають сенситивним для розвитку творчих здібностей дошкільний вік, так, С. Юркевич вбачає

розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку передумовою особистісного зростання на подальших вікових етапах. Основним завданням для стимуляції творчих здібностей дитини у старшому дошкільному віці вище означені автори вбачають у формуванні дитячого інтересу для різних напрямів продуктивної діяльності, в активізації дивергентного мислення, прагнення старшого дошкільника винаходити оригінальні власні способи вирішення пізнавальних та творчих задач, а не користуватися традиційними «вже відомими» підходами до вирішення задачі [93].

Підкреслюючи соціальну обумовленість природи творчих здібностей у дітей Г. Терехова визначає, що творчі здібності являють собою комплексне інтегроване утворення психічного розвитку дитини, яке дає можливість створювати нові або перетворювати вже існуючі продукти навчально-виховної діяльності [82].

Трактування поняття «творчі здібності», як складного, комплексного психічного новоутворення вимагає розгляду його структури, тому Г. Терехова та інші дослідники-однодумці виділяють загальний і спеціальний компоненти творчих здібностей дитини і вважають, що розвиток творчих здібностей підвищує у дітей почуття впевненості, емпатію, бажання пізнавати нове і набувати життєвого досвіду [82].

Таким чином, проблема розвитку творчих здібностей в аспекті особистісного зростання потребує дослідження чинників та умов розвитку творчих здібностей дитини. Отже, проблема розвитку творчих здібностей дитини є актуальною і соціально значущою.

Ряд вчених (В. Новлянська, Е. Торренс та ін.) вважають особливості родинного виховання одним з провідних чинників розвитку творчих здібностей у дитини. Так, Е. Торренс виділяє наступні параметри родинного виховання, що впливають на процес розвитку творчих здібностей у дитини: гармонія взаємин батьків у родині, рівень розвитку у них творчих здібностей, показники проявів творчості батьків у різних видах діяльності, схожість

інтересів батьків у різних видах мистецтва, у продуктивній діяльності, очікування та заохочення батьками дитини до творчості [85].

Високий рівень матеріального благополуччя родини, як вважає дослідниця В. Новлянська, може стати як двигун творчої активності дитини, так й гальмувати цей процес: надмірна кількість іграшок гальмує творчу активність дитини – дитина, яка знає, що усяка іграшка їй доступна не буде творчо мислити, чим замінити необхідне, але відсутнє для ігрового задуму знаряддя [56].

Основними особливостями творчого мислення, на думку Л. Ходонович є: швидкість; гнучкість; оригінальність; завершеність [61]. Український дослідник О. Цибуля вважає творчими здібностями такі: здатність бачити проблему там, де її не бачать інші; згортати розумові операції, замінюючи кілька понять одним; застосовувати навички, набуті під час вирішення однієї задачі до вирішення іншої; сприймати дійсність цілком, не дроблячи її на частини; легко асоціювати віддалені поняття; здатність пам'яті видавати потрібну інформацію у потрібну хвилину; вибирати одну з альтернатив вирішення проблеми до її перевірки; включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань; бачити речі такими, якими вони є; вміти доопрацювати деталі до вдосконалення початкового задуму; гнучкість мислення; легкість генерування ідей; творча уява [90, с. 77].

До головних ознак творчих здібностей Н. Квач відносить не тільки творчу уяву, а таке мислення, що забезпечує відбір головного та істотного в явищах реальності; зорову пам'ять; узагальнення художнього образу; емоційне сприймання зображення; цілеспрямованість. До опорних ознак творчих здібностей дослідниця відносить природну чутливість зорового аналізатора, яка дозволяє точно передавати пропорції, форму, світлотіньові ефекти; сенсорно-моторні властивості руки художника [34].

У силу повноти, конкретності, обґрунтованості, послідовності у розкритті вузлових питань співвіднесеності з дошкільним віком, особливої уваги заслуговують наукові дослідження творчих здібностей дошкільників у

художньо-зображувальній діяльності. Сайганової, Р. Казакової і Е. Сєдової. На думку означених вчених, складовими здатності дитини до зображувальної діяльності є:

- сприйняття і пов'язані з ним уявлення – дитина, яка хоче навчитися творчо зображувати предмети чи явища (малювати), має опанувати специфічним способом сприйняття, який передбачає бачення предмету у цілому тобто сприймати зміст і форму у єдності і у той же час сприймати форму відокремлено (будова, колір, положення у просторі, відносна величина);
- опанування техніками графічного втілення образу – оволодіння комплексом умінь та навичок зображення форми, будови, пропорцій них відносин, положення у просторі;
- опанування технікою малюнка – технічні уміння та навички малювання, графіки [75, с. 62].

Існують різні засоби розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, одним з них є народна іграшка. Особливо цінними для розуміння призначення та естетичної виразності української народної іграшки є дослідження на історичному матеріалі Ю. Лотмана та мистецтвознавчі роботи В. Василенко, М. Грушевського, Д. Фіголь, Л. Калуської та інших дослідників, в яких відображено походження та основні етапи видозміни з часом української народної іграшки. Науковці Є. Антонович, Р. Захарчук, Р. Чугай виділяють художню специфічність української народної іграшки й визначають її як різновид декоративно-ужиткового мистецтва, як виразник місцевих, національних і загальних людських рис матеріальної та духовної культури народу [3].

Як зазначає З. Борисова, першим збирачем і дослідником української народної іграшки був священик Марко Грушевський, родич відомого історика Михайла Грушевського. У 1904 р. було опубліковано його працю «Дитячі забавки та ігри усякі. Зібрані по Чигиринщині Київської губернії» [12].

Як зазначає О. Найден, українська народна іграшка та її роль у розвитку творчості дітей здавна привертала увагу видатних вчених-психологів минулого (Л. Виготський, Д. Ельконін, Е. Фльоріна) та сучасних дослідників (Н. Ветлугіна, О. Запорожець, М. Поддяков та ін.) вважають народну іграшку ефективним засобом розвитку творчих здібностей та виховання патріотичних почуттів дошкільника [54, с. 27].

Аналізуючи розвиток надбань української народної етнопедагогіки та їх використання у сучасному дошкільному закладі, Н. Рогальська зазначає що:

- різні аспекти проблеми виховання дітей засобами народної іграшки розглядали Л. Аристова, Ю. Бабанський, М. Данилов, Г. Побєдоносцев та ін.;
- особливості прояву творчих здібностей дітей у різних видах діяльності досліджували Т. Васильєва, І. Литвак, О. Найден, В. Титаренко, К. Ряхно, О. Щербань;
- для визначення місця народної іграшки у системі матеріальної та духовної культури суспільства важливими є дослідження Б. Абросімова, М. Лейзерова, В. Межуєва, О. Постникової, Л. Столович [69].

Увесь зміст культури, доступний дитині, на думку М. Каган та Т. Холостової, залучається до процесу формування її свідомості, творчості і доповнюється впливом продуктів народної творчості дорослих, створених спеціально для дітей або успадкованих із дитинства людини: іграшок, казок, ігор, народних пісень тощо. Так, здавна в Україні виховання дітей засобами мистецтва широко застосовувалося народною педагогікою. Дослідники зазначають, що селянська дитина рано залучалася до участі у народній творчості – вироблення іграшок, розпису і з ранніх років була обізнана з багатьма її видами: щось робила сама, за чимось спостерігала [32].

Українська дослідниця-педагог Л. Коваль вважає, що народна іграшка належить до унікальних явищ культури й є предметом народної гри, засобом

виховання та розвитку дитини, об'єктом творчості, декоративною оздобою, сувеніром – власне, ці функціональні відмінності, тісно переплітаючись, зумовили її активну роль у процесі культурної спадкоємності поколінь і мистецьку своєрідність [37].

Проведений аналіз теоретичних наукових праць свідчить про наступне: у теорії педагогіки і психології значну увагу приділено різним аспектам проблеми творчих здібностей особистості, у тому числі й різним засобам розвитку творчих здібностей у дітей. Вченими визначено дошкільний вік як сенситивний вік для розвитку творчих здібностей людини. У науковій психологічній думці представлено дослідження з питань спадковості і соціальної ситуації розвитку творчих здібностей у дітей, визначення сутності та структури поняття «творчі здібності»; особливості підходів до формування та розвитку творчих здібностей у дітей на різних вікових етапах; соціально-психологічних умов та засобів розвитку творчих здібностей у дітей; використання української народної іграшки у вихованні та творчому розвитку дитини.

Однак, за результатами здійсненого аналізу літературних джерел нами відмічена недостатня розробленість психологічного аспекту проблеми використання української народної іграшки як засобу розвитку творчих здібностей дитини дошкільного віку.

Отже, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми можна зробити висновок, що розвиток творчих здібностей дошкільника та значення української іграшки у розвитку творчості дітей була й є актуальною науковою проблемою.

1.2. Сутність, завдання, умови і психологічні особливості розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку

Творчість визначається як діяльність людини, яка створює матеріальні і духовні цінності, що володіють новизною і суспільною значущістю, тобто у результаті творчості створюється щось нове, до цього що ще не існувало.

За визначенням великого тлумачного психологічного словника за редакцією Н. Ребера, творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей, яка передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною і оригінальністю, унікальністю.

Творчість – це процес створення суб'єктивно нового, заснованого на здатності породжувати оригінальні ідеї і використовувати нестандартні способи діяльності.

Продукти творчості – це не лише матеріальні продукти – будівлі, машини тощо, але й нові думки, ідеї, рішення, які можуть і не знайти відразу ж матеріального втілення.

Творчість – це створення нового у різних планах і масштабах [14, с. 381].

При характеристиці сутності творчості важливо враховувати різноманітні чинники, ознаки, властиві процесу творення. З погляду психології і педагогіки особливо цінним є сам процес творчої роботи, вивчення процесу підготовки до творчості, виявлення форм, методів і засобів розвитку творчості. Творчість вимагає розумової активності, інтелектуальних здібностей, вольових, емоційних рис і високої працездатності.

Розкриваючи сутність творчості з позицій психології, В. Моляко розуміє під творчістю «процес створення чогось нового для даного суб'єкта», тому творчість у тій чи іншій формі доступна кожному [51, с. 4].

Поняття природи творчості пов'язане з питанням про критерії творчої діяльності. На думку Г. Костюка, творчість можна розглядати у різних аспектах (Рис. 1.1).

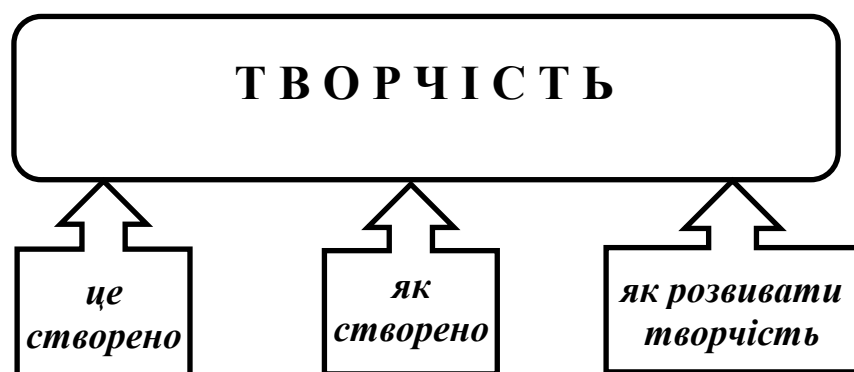

Рис. 1.1. Аспекти творчості [38, с. 22].

На думку Ю. Бабанського і Г. Победоносцева, творчість є складним психічним процесом, пов'язаним з характером, інтересами та здібностями особистості. Розвиток творчого процесу, у свою чергу, збагачує уяву, розширює знання, досвід та інтереси дитини. Творча діяльність розвиває почуття дітей: здійснюючи процес творчості, вони відчують цілий спектр позитивних емоцій як від процесу діяльності, так й від отриманого результату. Вона також впливає на більш ефективний розвиток вищих психічних функцій, які визначають успішність навчання дитини. Творча діяльність сприяє засвоєнню моральних та етичних норм, у своїх творах дитина відображає своє розуміння життєвих цінностей, свої особистісні властивості, по-новому осмислює їх, переймається їх значимості та глибиною [5, с. 93].

Як зауважує Ю. Дудецький, старші дошкільники люблять займатися творчою діяльністю: вони з захопленням співають та танцюють, ліплять пищики з глини та плетуть з лози, складають казки, розписують українську іграшку тощо. Життя дитини стає цікавішим та радіснішим завдяки творчості. Діти здатні займатися творчістю незалежно від місця і часу, а найголовніше, незалежно від особистісних комплексів. Доросла людина, часто критично оцінюючи свої творчі здібності, соромиться їх проявляти. Діти, на відміну від дорослих, здатні більш активно і щиро проявляти себе у художній діяльності. Вони з задоволенням виступають на сцені, беруть участь у конкурсах, виставках та вікторинах [23, с. 46].

Творчість – не суцільний і безперервний рух, у процесі творчості чергуються підйоми, застої, спади. Вищою точкою творчості, її кульмінацією, як вважає Л. Масол, є натхнення, для якого характерний особливий емоційний підйом, ясність і виразність думки, відсутність суб'єктивного переживання, напруги [48].

Як описує Б. Лихачов, видатний композитор П. І. Чайковський так характеризував свій творчий стан: «Іншого разу є абсолютно нова самостійна музична думка. Звідки вона – непроникна таємниця. Сьогодні, наприклад, з ранку я був охоплений тим незрозумілим вогнем натхнення, завдяки якому я знаю заздалегідь, що все написане мною сьогодні матиме властивість западати у серце і залишати у ньому враження, що невідомо звідки береться» [44, с. 46].

Як вважає О. Мелик-Пашаєв, у різних людей стан натхнення має різну тривалість, частоту настання. З'ясовано, що продуктивність творчої уяви залежить, головним чином, від вольових зусиль й є результатом постійної напруженої роботи – І. Ю. Рєпін вважав натхнення нагородою за каторжну працю. Займаючись творчістю старший дошкільник формує у себе таку якість, як натхненність, яка супроводжується позитивними емоціями та включенням уяви в усі види діяльності [50].

На думку Є. Ігнат'єва, аналіз проблеми розвитку творчих здібностей багато у чому буде визначатися тим змістом, який ми вкладатимемо у це поняття. Дуже часто у повсякденній свідомості творчі здібності ототожнюються із здібностями до різних видів художньої діяльності, з умінням красиво малювати, складати вірші, писати музику тощо. Творчі здібності – далеко не новий предмет дослідження. Проблема людських здібностей викликала величезний інтерес педагогів у всі часи. Проте у минулому особливої потреби в оволодінні творчими здібностями людини у суспільства не виникало [31].

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовами успішного здійснення даної діяльності і динаміки оволодіння знаннями, вміннями та навичками [77, с. 42].

Під здібностями С. Рубінштейн розумів складне системне утворення з низкою даних, без яких людина була б не здатна до конкретної діяльності і властивостей, які виробляються лише під час організованої діяльності [73, с. 225].

Три емпіричні ознаки здібностей, які є основою визначень, найчастіше використовуваних спеціалістами запропонував Б. Теплов:

- 1) здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої;
- 2) здібності – це лише ті особливості, які мають відношення до успішності виконуваної діяльності;
- 3) здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, хоча обумовлюють легкість та швидкість набуття цих знань і навичок [81, с. 122].

За визначенням Е. Фромма, творча здібність (креативність) – це здатність створювати щось, що не існувало раніше, здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях [19].

Е. Торренс виділив такі основні параметри творчих здібностей (креативності):

- творча продуктивність – швидкість (здатність до висування великої кількості ідей за одиницю часу);
- оригінальність (здатність придумати унікальні, нові ідеї, які можуть здивувати);
- гнучкість (здатність до всебічного розгляду предмету, здібність враховувати при прийнятті рішень різні обставини: економічні, географічні, політичні, особистісні, медичні, національні);
- деталізація – розробленість (здатність працювати над ідеєю, «шліфувати» ідею, стільки, скільки потрібно для надання їй лоску, закінченості форми (або незакінченості та нескінченості) [85, с. 30].

Творчі здібності – це здібність привносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези [76, с. 44].

На думку вітчизняних та зарубіжних вчених (В. Андрєєв, А. Богоявленська, В. Дружинін, В. Моляко та ін.), прояв і становлення творчих здібностей тісно пов'язаний із розвитком інших ознак особистості, серед яких дослідники виділяють: незалежність суджень, оригінальність, розумову відкритість, чутливість до нового та незвичного, ініціативність, високу пошукову мотивацію, схильність до самоактуалізації. У цьому контексті творчі здібності розглядаються як постійна і впевнена готовність особистості до самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у невизначених чи складних ситуаціях, позитивна пізнавальна активність [22].

Видатні психологи Л. Виготський, Л. Венгер, Б. Теплов, Д. Ельконін та ін. вважали, що розвиток творчих здібностей сприяє розвитку особистості дитини у цілому, підкреслюючи, що основою художньо-творчих здібностей є загальні здібності. Якщо дитина вміє аналізувати, порівнювати, спостерігати, розмірковувати, узагальнювати, то у неї, як правило, виявляється високий рівень інтелекту. Така дитина може бути обдарованою й в інших сферах: художній, музичній, сфері соціальних відносин (лідерство), психомоторної (спорт), творчої, де її буде відрізняти висока здатність до створення нових ідей [28].

Виходячи з аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних психологів, які розкривають властивості і якості творчої особистості, І. Тітовим були виділені загальні критерії творчих здібностей: готовність до імпровізації, виправдану експресивність, новизну, оригінальність, легкість асоціювання, незалежність думок і оцінок, особливу чутливість. При цьому критеріями творчого мислення є швидкість, оригінальність, гнучкість, усвідомленість, фантастичність, прагнення до інтелектуальної новизни тощо [84].

Як вважає Н. Черепківська, творчі потенціали закладені та існують в кожній людині. При сприятливих умовах кожна дитина може проявити себе. Розвитку творчості дитини сприяє наявність генетичної основи й умов соціально-педагогічного характеру [91].

Проаналізувавши різні точки зору з питання про складові творчих здібностей можна прийти до висновку, що, незважаючи на відмінність підходів до їх визначення, дослідники одностайно виділяють творчу уяву і якість творчого мислення як обов'язкові компоненти творчих здібностей. Виходячи з цього, можна визначити основні напрямки у розвитку творчих здібностей дітей: 1) розвиток уяви; 2) розвиток якостей мислення, які формують креативність.

Поняття творчі здібності тісно пов'язане з поняттям «творчість», «творча діяльність». Очевидно, що поняття творчих здібностей, яке ми розглядаємо, тісним чином пов'язане з «творчою діяльністю».

Під творчою діяльністю ми розуміємо таку діяльність людини, у результаті якої створюється щось нове, предмет зовнішнього світу або побудова мислення, що приводить до нових знань про світ, або відчуття, що відображає нове відношення до дійсності [77].

Відомий психолог Л. Виготський називав творчою таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створене творчою діяльністю будь-якою річчю зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки в самій людині [18].

Як зазначає Л. Венгер, творчість починається з нової ідеї. Нові ідеї можуть з'являтися як на основі нової інформації, так і без неї. Щоб дитина могла створити щось нове вона повинна спиратися на вже відоме, мати матеріал, що зберігається в пам'яті. Щоб діти почали творчо застосовувати отримані ними раніше знання, необхідно, щоб вони відчували потребу в запропонованій ними діяльності. Повинна бути організована мотивація до дії.

Творчі здібності не тільки виявляються у діяльності, а й формуються у ній [16].

Процес творчої діяльності можна розбити на етап знаходження принципу рішення і етап застосування рішення, причому вважається, що найбільш вираженим предметом психологічного дослідження є події першого етапу. Детальніше можна виділити наступні етапи творчої діяльності:

- 1) накопичення знань і навиків, необхідних для чіткого викладу і формування завдання, виникнення проблеми (постановка завдань);
- 2) зосередження зусиль і пошуки додаткової інформації, підготовка до вирішення завдання;
- 3) відхід від проблеми, переключення на інші заняття (період інкубації);
- 4) осяяння або інсайт (геніальна ідея і проста здогадка скромних масштабів – тобто логічний прорив, стрибок у мисленні);
- 5) перевірка і доопрацювання задуму, його втілення [91, с. 18].

Серед вчених, представників психології існує розповсюджена думка про зв'язок здатності до творчої діяльності з особливостями мислення людини. Так, американський психолог Дж. Гілфорд, досліджуючи проблеми інтелекту людини, встановив притаманність творчим особистостям дивергентного мислення. Вчений стверджував, що люди, які володіють таким типом мислення, при вирішенні якої-небудь проблеми не зосереджують усі свої зусилля на знаходженні єдиного правильного рішення, а починають шукати рішення в усіх можливих напрямках з тим, щоб розглянути якомога більше варіантів [19].

Як зазначають Л. Обухова, С. Чурбанова, дивергентний спосіб мислення лежить в основі творчого мислення, яке характеризується наступними основними особливостями:

- швидкість (здатність висловлювати максимальну кількість ідей – у даному випадку важлива не їх якість, а їх кількість);

- гнучкість (здатність висловлювати широке різноманіття ідей);
- оригінальність (здатність породжувати нові нестандартні ідеї, що може виявлятися у відповідях, рішеннях, не співпадаючих із загальноприйнятими);
- закінченість (здатність удосконалювати свій «продукт» або надавати йому закінченого вигляду) [57, с. 203].

Спираючись на біографії видатних учених, винахідників, художників і музикантів, О. Лук виділяє наступні творчі здібності: здатність бачити проблему там, де її не бачать інші; згортати розумові операції, замінюючи декілька понять одним; застосувати навички, придбані при вирішенні однієї задачі до вирішення інших; сприймати дійсність цілком, не дроблячи її на частини; легко асоціювати віддалені поняття; вибирати одну з альтернатив вирішення проблеми до її перевірки; включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань; бачити речі такими, якими вони є; здатність пам'яті видавати потрібну інформацію у потрібну хвилину; доопрацювання деталей, до вдосконалення первинного задуму; гнучкість мислення; легкість генерування ідей; творча уява [47, с. 88].

Психологи В. Кудрявцев і В. Синельников, ґрунтуючись на широкому історико-культурному матеріалі історії філософії, соціальних наук, мистецтва, окремих сфер практичного матеріалу, виділили універсальні креативні здібності, що склалися у процесі людської історії (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Універсальні креативні здібності [39, с. 77]

№	Здібність	Зміст
1	Реалізм уяви	Образне схоплення деякої істотної, спільної тенденції або закономірності розвитку цілісного об'єкту, до того, як людина має про неї чітке поняття і може вписати її в систему суворих логічних категорій.
2	Уміння бачити ціле раніше часток	
3	Надситуативність	Здатність при вирішенні проблеми не просто

		вибирати з нав'язаних альтернатив, а самостійно створювати альтернативу.
4	Експериментування	Здатність свідомо і цілеспрямовано створювати умови, в яких предмети найбільше виявляють свою приховану в звичайних ситуаціях суть, а також здатність прослідити і проаналізувати особливості «поведінки» предметів в цих умовах.

Отже, у найзагальнішому вигляді визначення творчих здібностей виглядає таким чином.

Творчі здібності – це індивідуальні особливості людини, які визначають успішність виконання нею творчої діяльності різного роду [77, с. 81].

Займаючись розробкою програм і методик творчого виховання, дослідниця Д. Романовська, вважає складовими творчих здібностей такі: здатність ризикувати; дивергентне мислення; гнучкість у мисленні і діях; швидкість мислення; здатність висловлювати оригінальні ідеї і винаходити нові; багата уява; сприйняття неоднозначності речей і явищ; високі естетичні цінності; розвинена інтуїція [70].

Дослідники одностайно виділяють творчу уяву та якість творчого мислення як обов'язкові компоненти творчих здібностей. Таким чином, основними напрямками розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку є: розвиток уяви; розвиток якостей мислення, які формують креативність, одним з найважливіших факторів творчого розвитку дітей, на думку Р. Жуковської, є створення умов, що сприяють формуванню їх творчих здібностей [29].

Основними умовами успішного розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку А. Окунев вважає наступні (Табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Умови успішного розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку
[44, с. 182]

№	Умови	Зміст
1	2	3
1	Ранній фізичний розвиток дитини	Раннє плавання, гімнастика, раннє повзання та ходіння, раннє читання, рахунок, раннє знайомство з різними інструментами та матеріалами.
2	Створення середовища	Створення середовища, що випереджає розвиток дітей, стимулює найрізноманітнішу творчу діяльність і поволі розвиває у дитини саме те, що у відповідний момент здатне найбільш ефективно розвиватися. Задовго до навчання читання однорічній дитині можна купити кубики з літерами, повісити абетку на стіні й під час ігор називати дитині букви – це сприяє ранньому оволодінню читанням.
3	Організація творчого процесу, який вимагає максимальної напруги сил дитини	Творчі здібності розвиваються тим успішніше, чим частіше у своїй діяльності людина добирається «до стелі» своїх можливостей й поступово піднімає цю стелю все вище і вище. Наприклад, максимальне напруження сил найлегше досягається, коли дитина вже повзає, але ще не вміє говорити.
4	Надання дитині великої свободи у виборі діяльності	Надання дитині великої свободи у виборі діяльності, у чергуванні справ, в тривалості занять однією якою-небудь справою, у виборі способів тощо, тоді бажання дитини, її інтерес, емоційний підйом слугуватимуть надійною, гарантією того, що вже більше напруження розуму не призведе до перевтоми й піде дитині на користь.

Продовження Табл. 1.2		
1	2	3
5	Ненав'язлива, розумна, доброзичлива допомога дорослих	Полягає у тому, щоб не перетворювати свободу у вседозволеність, не шкодити справі підказками, не робити що-небудь за дитину, якщо вона може це зробити сама, бо не можна думати за неї, коли вона сама може додуматися.
6	Психолого-педагогічне середовище	Створення комфортного психолого-педагогічного середовища і наявність вільного часу – тепла дружня атмосфера в сім'ї і в групі закладу дошкільної освіти.

Як зауважує В. Роменець, дорослим важливо постійно стимулювати дітей до творчості, проявляти співчуття до невдач, терпляче ставитися навіть до дивних ідей невластивих у реальному житті; варто відмовитися від зауважень та засудження дитини [71].

Але створення сприятливих умов недостатньо для виховання дітей з високим творчим потенціалом, як практика показує – такого невтручання мало – не всі діти можуть відкрити дорогу до творення й надовго зберегти творчу активність. На думку О. Запорожця, виховання творчих здібностей дітей є ефективним, коли це цілеспрямований процес, у ході якого вирішується ряд педагогічних завдань, спрямованих на досягнення кінцевої мети. Для розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку необхідно розвивати у дітей складові творчих здібностей – творче мислення і уяву [30].

Незалежно від того, які здібності є у дитини й коли вони проявляються, М. Поддяков виділяє чотири основних етапи, які буде проходити дитина на шляху розвитку творчих здібностей й від творчих здібностей до таланту (Табл. 1.3).

Розвиток творчих здібностей має важливе значення для всебічного розвитку особистості. За обсягом принципової новизни результату видатний психолог Г. Костюк розрізняє чотири рівні творчості.

Перший, найвищий рівень характеризує процес творчості, який приводить до принципово нового результату, нового для всього людства.

Таблиця 1.3

Етапи розвитку творчих здібностей [67, с. 87].

Етапи	Характеристика
I етап (ігровий)	Дорослі відіграють роль й вчителів, й наставників, будучи прикладом для наслідування, а дитина лише «грає» зі своїми здібностями, займаючись різними видами занять та захопленнями. Дітей може цікавити абсолютно все або, навпаки, щось одне, але початкове захоплення може потьмяніти при зіткненні з першими труднощами.
II етап (індивідуальності)	Індивідуальний наставник відіграє головну роль. На цій стадії дитина вже зазвичай проявляє бажання трудитися та досягати високих результатів.
III етап (зростання)	Дитина потребує вже більш кваліфікованого педагога, який стає основним суддею її успіхів. На цьому етапі для підтримки бажання трудитися та досягати результатів, дуже важливі конкурси, змагання.
IV етап (майстерності)	Дитина, якщо вона дійсно талановита, перетворюється на справжнього майстра в обраній сфері. Подібне трапляється рідко, й досягають таких висот одиниці. А головне – кожна дитина привчається творчо мислити, шукати не один варіант вирішення проблеми – тобто досягає певного рівня креативності.

Зрозуміло, що творчість такого рівня властива досить вузькому колу творців-геніїв, й є прерогативою еліти людства.

Другий рівень творчості стосується продукту, який є новим для досить великого кола людей, скажімо для певної країни світу. Деякі винаходи з'являються одночасно або з певним інтервалом у різних країнах, однак відповідний рівень творчості, безумовно, досить високий.

Третій рівень характеризує новизну творчого продукту для значно меншого, обмеженого кола людей.

Четвертий рівень характеризує творчість, новизна продукту якої є суб'єктивною, відносною, значущою тільки для самої людини, що творить, однак такий обмежений обсяг цього рівня творчості не заважає їй бути

найважливішим, початковим етапом в оволодінні вищими рівнями творчості, формуванні вмінь і навичок загальної креативності [38, с.19].

Існують різні підходи та рекомендації для розвитку творчих здібностей дошкільників. Так, на думку Дж. Сміта, необхідно створити такі основні умови, щоб навчання творчості стало можливим (Табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Умови навчання творчості (За Дж. Смітом) [19, с. 36]

№	Умови	Зміст
1	Фізичні	Передбачають наявність матеріалів для творчості і можливості у будь-яку хвилину діяти з ними.
2	Соціально-економічні	Дитина має відчуття зовнішньої безпеки, тобто знає, що її творчі вияви не отримають негативної оцінки з боку дорослих.
3	Психологічні	У дитини формується відчуття внутрішньої безпеки, розкнутості та свободи за рахунок підтримки дорослими її творчих починань.

Як зазначає О. Леонт'єв, могутнім двигуном розвитку творчих здібностей є мотивація – процес дитячої творчості можливий лише за умови наявності глибокого інтересу до справи, який здатний активізувати процес творчого мислення. У грі, яка є для дитини дошкільного віку провідною діяльністю, виявляється її творчість, гра. сприяє розвитку творчих здібностей дошкільника, стимулює його. У самій природі дитячих ігор закладені можливості розвитку складових творчих здібностей – гнучкості й оригінальності мислення, здатності конкретизувати та розвивати як свої власні задуми, так і пропозиції інших дітей [42].

На думку Д. Богоявленської, дошкільний вік має величезні можливості для розвитку творчих здібностей дітей. На жаль, ці можливості з часом необоротно втрачаються, тому необхідно, як можна ефективніше використовувати їх у дошкільному дитинстві. Про людину, яка робить щонебудь добре і швидко, говорять як про здібного до цієї справи. Твердження

про творчі здібності завжди розглядається у порівнянні, тобто ґрунтується на зіставленні продуктивності, умінні однієї людини з умінням інших [10].

Структура творчої активності дітей старшого дошкільного віку у різних видах діяльності являє собою сукупність складових її компонентів: мотиваційний, змістовний, операційний, емоційно-вольовий. Основними показниками творчої активності дітей, на думку І. Білої, виступають передумови: мотиваційних, змістовно-операційних, емоційно-вольових компонентів діяльності, а саме розуміння важливості підготовки до творчої діяльності, наявність інтересу до творчої роботи у різних видах діяльності, бажання активно включатися у творчий процес, засвоєння способів виконання робіт творчого характеру, здатність до фантазування; вміння долати труднощі, які виникають; доводити розпочату роботу до кінця; поява наполегливості, старанності, сумлінності; прояв радості при відкритті нових прийомів, способів, дій [9].

Отже, щоб дитина дошкільного віку виявляла творчу активність, важливо забезпечити їй розвивальне середовище – адже творчість не формують, а стимулюють.

Як вважає А. Венгер, щоб творчість дитини та її творчі здібності своєчасно виявлялися і розвивалися у дітей старшого дошкільного віку, у закладі дошкільної освіти належить створити сприятливі умови: необхідно допомагати дітям проявляти природне прагнення до креативності, використовуючи для цього розвивальні завдання; правильно оцінювати досягнення дітей у творчій діяльності; не переривати творчий процес; не гальмувати прояви творчої активності дитини критичними зауваженнями, негативними оцінками; створювати ситуації вільного обміну думками [15, с. 24].

Для оптимізації творчого процесу необхідне формування для кожної дитини індивідуальної зони – ситуації творчого розвитку. Зона творчого розвитку – це та основа, на якій будується педагогічний процес. Як зазначав

Л. Виготський, творчість існує не тільки там, де вона створює великі твори, але і скрізь, де дитина уявляє, змінює, створює щось нове [18].

Важливою умовою розвитку творчих здібностей старших дошкільників, на думку Д. Ельконіна і В. Давидова, є організація цілеспрямованої діяльності дітей у дошкільному закладі та сім'ї: збагачення його яскравими враженнями, забезпечення емоційно-інтелектуального досвіду, який служить основою для виникнення задумів і є матеріалом, необхідним для роботи уяви. Єдина позиція педагогів це розуміння перспектив розвитку дитини і взаємодія між ними – одна з важливих умов розвитку дитячої творчості. Наступна важлива умова розвитку творчих здібностей – врахування індивідуальних особливостей дитини, тому, важливо врахувати темперамент, характер, особливості деяких психічних функцій, і навіть настрій дитини в день, коли має бути робота [27].

На думку О. Дяченко, неодмінною умовою організованою дорослими є творча діяльність, яка є у першу чергу атмосферою творчості: «мається на увазі стимулювання дорослими такого стану дітей, коли «розбуджені» їхні почуття, уява, коли дитина захоплена тим, що робить. Тому вона відчуває себе вільно, комфортно. Це можливо, якщо на занятті або в самостійній художній діяльності панує атмосфера довірливого спілкування, співпраці, співпереживання, віри в дитину, підтримки його невдач» [26, с. 2].

Також умовою розвитку творчих здібностей В. Давидов вважає навчання, у процесі якого формуються знання, способи дії, здібності, що дозволяють дитині реалізувати свій задум. Для цього знання, вміння повинні бути гнучкими, варіативними, навички – узагальненими, тобто застосовуватися в різних умовах. В іншому випадку в старшому дошкільному віці у дітей з'являється так званий «спад» творчої активності. Так, дитина, розуміючи недосконалість своїх малюнків і виробів, втрачає інтерес до образотворчої діяльності, що позначається у розвитку творчої активності дошкільника у цілому [20].

Отже, найважливішою умовою розвитку та стимулювання творчих здібностей є комплексне і системне використання методів і прийомів. Мотивація завдання – не просто мотивація, а пропозиція дієвих мотивів і поведінки дітей якщо не до самостійної постановки, то до прийняття завдання, поставленого дорослими.

1.3. Значення української народної іграшки для розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку

Історія української іграшки є невід'ємною частиною історії культури суспільства. Для кожної історичної епохи характерні свої іграшки, оскільки розвиток матеріальної основи суспільства, його духовної культури позначається не лише на змісті дитячих ігор, а й на тематиці та формах іграшок.

Як стверджує О. Найден, дитяча іграшка як предмет певного функціонального призначення з'явилася досить пізно, коли цивілізація окремих суспільств і народів досягла достатнього рівня розвитку. Відтоді іграшка, поряд з іншими речами, зробленими людиною увійшла до сфери культури [54, с. 58].

Як зазначає Д. Фіголь, українські народні іграшки надзвичайно різноманітні, відрізняються регіональними та видовими особливостями. Вони відмінні за кольором, формою, візерунком, оздобленням, технікою виготовлення. На території України найдавніші прототипи іграшки виявлено в с. Мезин Коропського району Чернігівської області – фігурки пташок, вовка та собаки, виготовлені з мамонтового бивня приблизно 25 тис. років тому. У могильнику на території Львівської області знайдено ліпні порожнисті фігурки пташок, що згодом трансформувалися в іграшки-свищики. Дитячі іграшки давніх слов'ян (дерев'яні коники, качечки) знайдено під час розкопок на Наддніпрянщині [87, с. 95].

Народна традиційна іграшка, на думку Н. Ветлугіної, має витоки в глибинних шарах фольклорної колективної культури, оскільки в ній втілені

пластичні, орнаментальні, образні уподобання кожного окремого етносоціального осередку – якісного складового елементу осереддя національного, що відповідає принципу фольклорного колективного мистецтва [17].

Як зазначають А. М. Богуш і Н. В. Лисенко, розквіт кустарного іграшкового промислу припадає на середину XIX ст. Найбільше виготовляли забавок на Наддніпрянщині, Поділлі, Прикарпатті. Серед тогочасних іграшок – дерев'яні кухлики для зачерпування рідини, дерев'яні ляльки, маленькі моделі побутових речей (іграшкові товкачики, тачівки, рублі, оздоблені різьбленням), дзиги, вітрячки та ін..

Популярними були механічні забавки з відповідними рухомими елементами – вирізані фігурки попарно з'єднаних планками ведмедів, ковалів, ткачів; головоломки для дітей – так звані «велика» і «мала мороки».

Найбільше дерев'яних іграшок виготовляли на Прикарпатті, у Яворові Львівської області. Селище Опішня Полтавської області відоме своїми керамічними іграшками – коник, квочка з курчатами, пташниця, вершники, міські та сільські жінки у типовому одязі, звірі-музики тощо; «дріб» або «монетки» – маленькі іграшкові глечики, макітерки, мисочки, горнятка, маснички тощо) (Табл. 1.5) [11, с. 210].

Таблиця 1.5

Класифікація української народної іграшки

Матеріал	Назва	Образні, функціональні ознаки	Місцевість
1	2	3	4
Дерево	Пташки-свищики, калатала, деркачі, фуркала, дерчаки, вітрячки, пташки на коліщатках з рухливими крильцями, візки, каруселі, коники на коліщатках.	Акустично-механічні і рухливо-механічні	Багато міст і сел України

	Півні, коні, коні з вершниками. Дитячі меблі, посуд, тачечки, грабельки, музичні інструменти.	Різьблений орнамент Розпис	Яворів Львівської області
Продовження Табл. 1.5			
1	2	3	4
	Ведмеді-ковалі.	Рухливо-механічна	Багато міст і сіл України
	Санки, візки, гойдалки.		Косів, Івано-Франківщина
	Свищики.	Звукові	Полтавщина
	Колиски для ляльок.	Розпис Різьблення	Київщина
	Птахи, коники, півні.	Звукові	Прикарпаття
	Сопілки, скрипочки.	Різьблений орнамент, розпис	
Глина	Птахи-свищики. Свищики: баранці, собачки, коники, бички, цапки, олені, чорти, свинки.	Звукові Орнамент Розпис	Полтавщина, І-Франківщина, Чернігівщина, Черкащина, Київщина
	Барині, куми, панночки, коліски-човни з матір'ю і немовлям, вершники на коні.	Звукові Орнамент Розпис	Київщина, Поділля, Опішня Львівщина, Харківщина, Тернопільщина
	Посуд, знаряддя праці «монетки», «дріб»). Свистунці: коники, баранці, гуски, півники; вершники, мати з дітьми. Сюжетні: «Весілля на Полтавщині», «Хлібороб».	Звукові Рослинний орнамент Розпис	Полтавщина
Солома, трава, та ін.	Брязкальця, «дзеркала», тарахкальця, бички, коники, олені, ляльки різного типу, «павучки».	Звукові Різна форма брязкальця: ромбічна, куля	Полісся, Чернігівщина, Житомирщина, Київщина,

Лоза	Дитячі меблі, брязкальця, кошики, колиски для ляльок-немовлят; ляльки.	Різна форма	Волинь, Поділля
Продовження Табл. 1.5			
1	1	1	1
Сир	Баранці, коники, козлики, коні з вершниками, олені, півники та інші птахи.	Ліплення та плетіння з сиру	Карпати
Тканина	Ляльки-іграшки.	Вузлове плетіння	Середня Наддніпрянщина: Черкащина, Полтавщина, Київщина

Як пише Марко Грушевський, наприкінці XIX ст. на Львівщині (с. Стара Сіль) виникли рідкісні в українському народному мистецтві сюжети – «танок» і «колисочка». Перший зображує жінку і чоловіка в танці. Свищик «колисочка» має вигляд колиски на кружалах, у якій лежить дитина. Окрему групу забавок становлять керамічні тарахкальця («хихички»), відомі ще з часів трипільської культури, – порожнисті кульки завбільшки з гусяче яйце, прикрашені зображеннями сонця, півмісяця та ін. На Гуцульщині вівчарі ліпили іграшки з плавленого овечого сиру. Найбільшими осередками виготовлення української іграшки були села Косів, Брустурів, Річка, Снідавка і Шепіт Івано-Франківської області. Українські іграшки виробляли й з лози, соломи, рогами, повісма, довгої трави, використовуючи тканину, папір [12, с. 410].

Як зазначає О. Сухорукова, українська народна іграшка від часів, коли вона носила обрядове значення і до сьогодення пройшла тривалий шлях розвитку. Змінювалися матеріал, з якого виготовляли іграшку, її зміст, забарвлення, технології виготовлення, функції. У новому середовищі традиційна українська іграшка, як й вишитий рушник та родинний килим є атрибутом родової, родинної пам'яті про далеке минуле, народну культуру [79, с. 35].

На думку О. Кучерявого, українська іграшка у нових сучасних умовах залишається носієм тих інформативно-генетичних багатств, джерелом творчого натхнення, які сприяють формуванню національного світорозуміння та розвитку творчих здібностей дітей. Хоча нині у світ дитячої гри сучасної дитини впевнено і владно входить комп'ютер, комп'ютерні ігри та іграшки, техніко-механічні іграшки, необхідно пропагувати, використовувати українську народну іграшку – архаїчну та примітивну за способом застосування її у грі, але іграшку, яку дуже люблять діти, яка несе вікову культуру українського народу. В ній – суттєвій частині фольклорно-національної культури – значно більше багатств світопізнання і світорозуміння, не говорячи вже про інформативно-генетичні багатства, ніж у найскладнішій комп'ютерній грі [40, с. 110].

Використання народної іграшки у вихованні, на думку А. Богуш, сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу і розвиває творче мислення та уяву. Дитина, наприклад, не оцінює іграшку, як витвір мистецтва, а бо як образ пов'язаний з певними легендами, казками, міфами. Однак граючись українською іграшкою, здійснює зорове та сенсорне сприйняття її форми (матеріально пластичної, кольорової, орнаментально-знакової) непомітно для себе, приєднується до місцевої, а через неї й до етнонаціональної сфери образних уподобань, художніх особливостей, які водночас мовою свого змісту, розповідають про виробничо-господарську та святково-обрядову діяльність населення тієї місцевості, того краю, який ця дитина згодом, коли стане дорослою, усвідомить як рідний [11, с. 235].

Народна іграшка є насамперед явищем культури. Але основні образні, смислові, символічні чинники народної іграшки є породженням етнонаціонального середовища. Традиційна народна іграшка здебільшого позначена простотою форми, позбавлена кричущо-яскравих кольорів, складної та вибагливої орнаменталії. Близькість цієї іграшки до витоків етнонаціональних культурних традицій пов'язує її з факторами ставлення до

матеріалу, пластичною інтуїцією, колористичними рефлексіями. Саме така іграшка, як вважає Т. Бех, насичена буттєвою та історичною інформацією, комунікативно близька дитині. В ній – цілий світ образів, архетипів, метафізичних і символічних основ бачення, сприйняття й переживання життя; в ній містяться нюанси психоментального характеру українського народу [7].

Гра з такою іграшкою, візуальне й сенсорно-контактне знайомство з нею Л. Пироженко вважає одним із засобів формування у дитини критеріїв причетності до своїх родових, національних ціннісних основ. Засвоєння такої іграшки разом з мовою і творами фольклору (колисковими, казками, колядками, співаночками, приказками, загадками тощо) формує перші уявлення про навколишній світ, перші життєві враження та почуття, закладає в дитині той духовний резерв, який знадобиться їй у дорослому житті, коли постане питання вибору шляху та напрямку руху [60].

Українська іграшка має не лише екологічну, а й духовну чистоту, формує в дітей естетичні смаки і творчі здібності. Зроблена з любов'ю, вона розвиває кмітливість, фантазію, духовний світ дитини, дає перші професійні навички, пробуджує відчуття рідного коріння. Окреме місце серед іграшок посідають ляльки. Лялька – одна з найдавніших іграшок людства, як зазначає О. Телегіна, її справедливо називають супер-іграшкою, оскільки протягом тисячоліть вона не втрачає своєї актуальності. Власне, ми, дорослі, й не маємо сумнівів у тому, що лялька в дитячих руках немовби оживає, вона є обов'язковою учасницею різноманітних ігор, в яких дитина виявляє фантазію, уяву, розвиває творчі здібності. Дитина знайомиться зі світом саме через гру, тож лялька й стає для неї провідником у великий навколишній світ, допомагає зорієнтуватись у ньому [80, с. 48].

На думку Г. Сухорукової, у виборі образної іграшки, діях з нею значною мірою виявляється ставлення до того, що вона уособлює. Використання народної іграшки у вихованні сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Художньо оформлена

іграшка збуджує у дитини естетичні почуття і переживання, формує естетичний смак та розвиває творче мислення. Цікаві за змістом і формою іграшки позитивно діють на психічний стан дитини, світосприймання, активізують життєвий тонус, що впливає на її здоров'я і фізичний розвиток. [78, с. 260].

Як вважає Г. Підкурганна, на дітей дошкільного віку особливо впливають іграшки, що зображають людей, істот і предмети реального світу: тварин, риб, птахів, рослинність, предмети побуту, техніки тощо. Вони не тільки спонукають до різноманітних за змістом ігор, а й допомагають увійти в роль, створити улюблений ігровий образ, реалізувати задум. Засобом реалізації задуму іграшка може стати лише в тому разі, якщо дитина правильно сприймає її образ, має певні знання про предмет, а іграшка викликає усвідомлений інтерес і бажання гратися [59, с. 75].

Таким чином, виховна цінність української народної іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності, творчої діяльності дітей. Українська іграшка – важливий фактор розвитку творчих здібностей дошкільника, її здавна використовують з метою естетичного, морального, розумового, фізичного виховання. На думку О. Дяченко, народна іграшка є засобом формування відчуття естетичної краси, естетичного смаку, сенсорного сприйняття тощо. Іграшка є засобом передавання культурного досвіду народу від покоління до покоління. Використання народної іграшки забезпечує розвиток творчих здібностей, Народні іграшки сприяють зміцненню в дитини світлого, оптимістичного настрою, позитивного сприйняття навколишнього світу [25, с. 62].

На думку Л. Ходонович, умовні, а не натуралістичні образи птаха, тварини, людини вчать дитину розумінню метафоричної мови традиційного мистецтва. До того ж шляхом спілкування з подібними іграшками дитина навчається бачити або уявляти образ живого натурального через умовне, в узагальненому знаходити риси конкретного, що розвиває її спостережливість і кмітливість та творче мислення [89, с. 70].

На думку С. Русової, серед явищ матеріальної і духовної культури народу на особливу увагу заслуговують іграшки. Ці витвори, відображаючи явища реального світу, водночас несуть велике інформаційне наповнення, втілюють оригінальні ідеї. А тому мають надзвичайну пізнавальну цінність для дітей. Вони не лише урізноманітнюють ігрову діяльність дитини, а й розширюють сферу її уявлень про світ і свій народ, розвивають притаманні національній господарській та побутовій культурі навички [74].

Виховний вплив іграшки – незаперечний. Як вважає Є. Фльоріна, саме з нею пов'язаний розвиток літературної, музичної, драматичної, зображувальної діяльності дитини. Вона з'явилася у зв'язку з природною потребою дитини пізнавати світ, творчо і самостійно його осмислювати. Тому наслідування дорослих в їхній трудовій і побутовій діяльності, звичаєво-обрядових діях є її основним змістом [86, с. 30].

Як зазначає О. Терещенко, традиційні українські іграшки здавна використовують з метою естетичного, морального, розумового, фізичного виховання. Під час гри дитина розвивається, пізнає світ, наслідує і засвоює соціальний досвід. Іграшка є засобом передавання культурного досвіду народу від покоління до покоління. Важко переоцінити ту величезну роль, яку відіграють народні іграшки у моральному та естетичному вихованні дітей [83, с. 40].

З давніх-давен народні іграшки були не лише формою проведення дозвілля та розваг. Завдяки їм, як вважає М. Поддяков, формуються такі якості, як кмітливість, наполегливість, організованість, спритність, уважність, товарицькість тощо, розвивається фантазія, мовлення, образне мислення. Розумно організована гра з іграшкою є дійовим методом трудового виховання. Адже дитина з іграшкою виконує певні дії, щось вигадує, часто наслідуючи трудові дії дорослих [68, с. 8].

На думку С. Рубінштейна і Ю. Гипенрейтера, за допомогою активного використання української народної іграшки, участі в іграх діти легко

опановують вірші, пісні, примовки, приказки, скоромовки, лічилки, якими супроводжуються ці дії, розвиваються фізично та розумово [72, с. 66].

На думку К. Холодної, українська народна іграшка є, з одного боку, моделлю, зразком життя, з іншого – джерелом радості, бадьорості, доброго самопочуття. Іграшка як відображена модель поведінки, виявлення і розвитку складних самоорганізованих систем охоплює альтернативні сценарії різних процесів життя. Але практично в кожній українській іграшці закладені вільні основи самовираження, імпульси творчих ходів, виборів, переваг, непередбаченість дитячої поведінки [88].

Як зазначають Л. Обухова і С. Чурбанова, сучасна дитина, спілкуючись з народною іграшкою за допомогою органів дотику, слуху, зору, тобто сенсорно, сприймаючи її форму, конструкцію, усвідомлюючи її призначення, непомітно для себе пізнає виробничо-господарську та святково-обрядову діяльність населення рідного краю. Кожна іграшка – це вияв історії та культури народу, оскільки вона відображає соціальне життя певної епохи. Народні ігри, де педагоги використовують українські іграшки, містять елементи фольклору, а це сприяє залученню до національної культури. Вони розвивають естетичні почуття, виховують у дітей любов до мистецтва, тому використання українських іграшок, як й елементів декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з дітьми старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти має велике виховне значення [57, с. 222].

Розвиваючи творчі здібності дітей, педагоги, батьки, на думку дослідника А. Окунева, повинні не лише зацікавлювати дошкільників іграми з українськими народними іграшками, а й навчати її бачити та сприймати їх як певні образи, тобто витвори мистецтва, зразки високої традиційної культури, спадкоємцем багатств якої є дитина. Українська народна іграшка як створений дорослими для розвитку дітей предмет культури має освітнє і виховне значення лише тоді, коли використовується за призначенням – дитина повинна розуміти іграшку, хотіти з нею творчо діяти [58, с. 182].

Отже, як найістотніший компонент гри іграшка виконує важливу освітню, розвивальну, виховну функції. Так само, як гра, вона є важливим фактором розвитку творчих здібностей та психічного розвитку дитини, забезпечуючи поступовий перехід до здійснення різних видів діяльності на більш високому рівні.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми свідчить про актуальність проблеми розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку і висвітлює значення української іграшки у розвитку творчих здібностей дітей.

Творчі здібності – це здатність: бачити проблему там, де її не бачать інші; згортати розумові операції, замінюючи кілька понять одним; застосувати навички, набуті під час вирішення однієї задачі до вирішення іншої; сприймати дійсність цілком, не дроблячи її на частини; легко асоціювати віддалені поняття; пам'яті видавати потрібну інформацію в потрібну хвилину; гнучкість мислення; вибирати одну з альтернатив вирішення проблеми до її перевірки; включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань; бачити речі такими, якими вони є; легкість генерування ідей; творча уява; доопрацювання деталей, до вдосконалення початкового задуму.

Старший дошкільний вік сприятливий для розвитку здатності до творчості, оскільки саме в цей час закладається психологічна основа для творчої діяльності. Дитина цього віку здатна до створення нового малюнка, конструкції, образу, фантазії, які відрізняються оригінальністю, варіативністю, гнучкістю і рухливістю. Старшого дошкільника характеризує активна діяльнісна позиція, цікавість, постійні питання до дорослого, стійка мотивація, достатньо розвинена уява, наполегливість, ініціативність пов'язана з допитливістю, винахідливістю, здатністю до вольової регуляції поведінки, уміння долати труднощі.

Українська народна іграшка як створений дорослими для розвитку дітей предмет культури має освітнє і виховне значення лише тоді, коли використовується за призначенням – дитина повинна розуміти іграшку, хотіти з нею творчо діяти. Педагогічна цінність українських народних іграшок полягає у тому, що вони дають простір творчій активності, орієнтують у навколишньому світі, привчають до праці, розвивають мовлення дітей. Розвиваючи творчі здібності дітей, педагоги, батьки повинні не лише зацікавлювати дошкільників іграми з українськими народними іграшками, а й навчати її бачити та сприймати їх як певні образи, тобто витвори мистецтва, зразки високої традиційної культури, спадкоємцем багатств якої є дитина.

Основними умовами успішного розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку є: ранній фізичний розвиток дитини; створення середовища, що випереджає розвиток дітей, стимулює найрізноманітнішу творчу діяльність і поволі розвиває в дитині саме те, що у відповідний момент здатне найбільш ефективно розвиватися; організація творчого процесу, який вимагає максимальної напруги сил дитини – творчі здібності розвиваються тим успішніше, чим частіше у своїй діяльності людина добирається до максимуму своїх можливостей, поступово піднімаючи його вище і вище; надання дитині великої свободи у виборі діяльності, у чергуванні справ, в тривалості занять однією якою-небудь справою, у виборі способів тощо; ненав'язлива, розумна, доброзичлива допомога дорослих, яка полягає у тому, щоб не перетворювати свободу у вседозволеність, не шкодити справі підказками, не робити що-небудь за дитину, якщо вона може це зробити сама; створення комфортного психолого-педагогічного середовища і наявність вільного часу – тепла дружня атмосфера в сім'ї і в групі закладу дошкільної освіти.

Отже, як показує аналіз науково-педагогічної і психологічної літератури та власний досвід роботи, розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку можливий за таких умов: забезпечення особистісно-

орієнтованого характеру педагогічної взаємодопомоги; стимулювання творчої самореалізації у процесі ігрової діяльності, створення емоційно сприятливого навчально-виховного середовища; поетапне включення дошкільників у творчу діяльність (інтерпретація, імпровізація); уведення елементів інтеграції мистецтв у навчально-виховний процес; дотримання принципів системності, домінантності та варіативності; застосування розроблених форм, методів та засобів навчання; дотримання методики проведення заняття.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ

2.1 Дослідження творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку

Метою даного дослідження є перевірка ефективності системи організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки.

Метою констатувального етапу дослідження є вивчення творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку практичним шляхом психодіагностики за методиками: адаптований тест творчості мислення Е. Торренса; методика «Домалой фігуру» (О. М. Дяченко) [25]; методика «Складання казки» і методика «Скульптура» (Б. С. Немов) [55].

Завдання констатувального етапу дослідження:

- проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження;
- проаналізувати та інтерпретувати психодіагностичні методики виявлення творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку;
- за допомогою розроблених критеріїв та показників, визначити рівні розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальною базою дослідження обрано старші групи «Сонечко» і «Чорнобривці» Сумського закладу дошкільної освіти №19 «Рум'янек».

Експериментом було охоплено 60 дітей старшого дошкільного віку, 4 педагоги, психолог, 105 батьків вихованців.

Дослідження здійснювалося протягом шести місяців 2019-2020 навчального року (вересень 2019-лютий 2020) і проходило у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

Під час проведення дослідження нами були використані такі методи: бесіда, спостереження та аналіз продуктів творчої діяльності дітей. психодіагностика, тестування, педагогічний експеримент (констатувальний).

Вивчення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку здійснювалося шляхом спостереження за дітьми і вихователями, вивчення документації і проведення тестування дітей, яке складалося із десяти завдань за методиками: Адаптований тест творчості мислення Е. Торренса; Методика «Домалюй фігуру» О.М. Дяченко; методика «Складання казки», методика «Скульптура» та ін. (Додаток А).

1. Методика «Домалюй фігуру» (автор О.М. Дяченко) спрямована на виявлення рівня розвитку уяви, здатності створювати оригінальні образи.

За інструкцією дитині пропонують домалювати чарівні фігурки і пояснюють, що чарівними їх називають тому, що кожен фігурку можна домальовувати так, щоб вийшов малюнок, який захоче сама дитина. Під час обстеження пропонується будь-який із комплектів (Рис. 2.1 або Рис. 2.2), інший може бути використаний під час повторного обстеження.

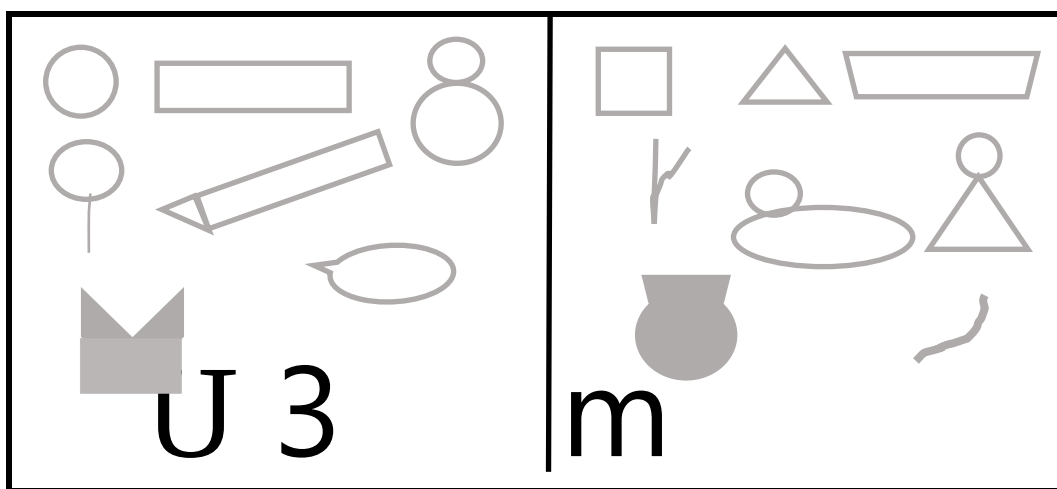

Рис. 2.1

Рис. 2.2

Для оцінки рівня виконання завдання для кожної дитини підраховується кількість зображень, які не повторюються. Однаковими

вважаються зображення, в яких фігура перетворюється в один і той самий елемент. Наприклад, перетворення і квадрата, і трикутника в екран телевізора є повторенням, й обидва ці зображення не зараховуються.

Потім порівнюються зображення, створені кожною дитиною на основі однієї й тієї ж фігурки. Якщо двоє дітей перетворюють, наприклад, квадрат на екран телевізора, то цей малюнок не зараховується жодному з них. Підраховується кількість малюнків, які не повторюються у самої дитини та ні у кого з дітей групи. Краще порівнювати результати 20-25 дітей.

Дітям було запропоновано домалювати задану фігуру так, щоб вийшла картинка. Якість малюнків з точки зору їх художності при аналізі не враховується, оскільки у першу чергу нас цікавить сам задум композиції, різноманіття виникаючих асоціацій, принципи втілення ідей, а не технічна обробка малюнків. Час роботи не обмежується, тому що в іншому випадку у дитини з'являється тривожність, невпевненість, а це суперечить характеру творчого процесу, елементарний прояв якого має бути змодельовано у ході експерименту. Поряд з кількісною обробкою результатів можлива якісна характеристика рівнів виконання завдання (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Показники рівнів розвитку творчих здібностей

Рівень	Показники
Високий	Діти дають схематичні, іноді деталізовані, але, як правило, оригінальні малюнки, які не повторюються самою дитиною чи іншими дітьми групи.
Середній	Діти домальовують більшість фігур, але всі малюнки схематичні, без деталей. Завжди є малюнки, які повторюються самою дитиною або іншими дітьми групи.
Низький	Діти фактично не розуміють завдання, вони або малюють поряд із заданою фігурою щось своє, або дають безпредметні зображення («такий візерунок»), іноді діти (для одної-двох фігур) можуть намалювати предметний схематичний малюнок з використанням заданої фігурки. У цьому випадку малюнки, як правило, примітивні, шаблонні схеми.

Результати дослідження творчих здібностей дітей обох груп за першою методикою «Домалюй фігуру» наведено у таблиці 2.2. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.3.

Таблиця 2.2

Результати дослідження розвитку творчих здібностей
за методикою «Домалюй фігуру»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
«Сонечко»	3	10%	15	50%	12	40%
«Чорнобривці»	4	13,3%	15	50%	11	36,7%

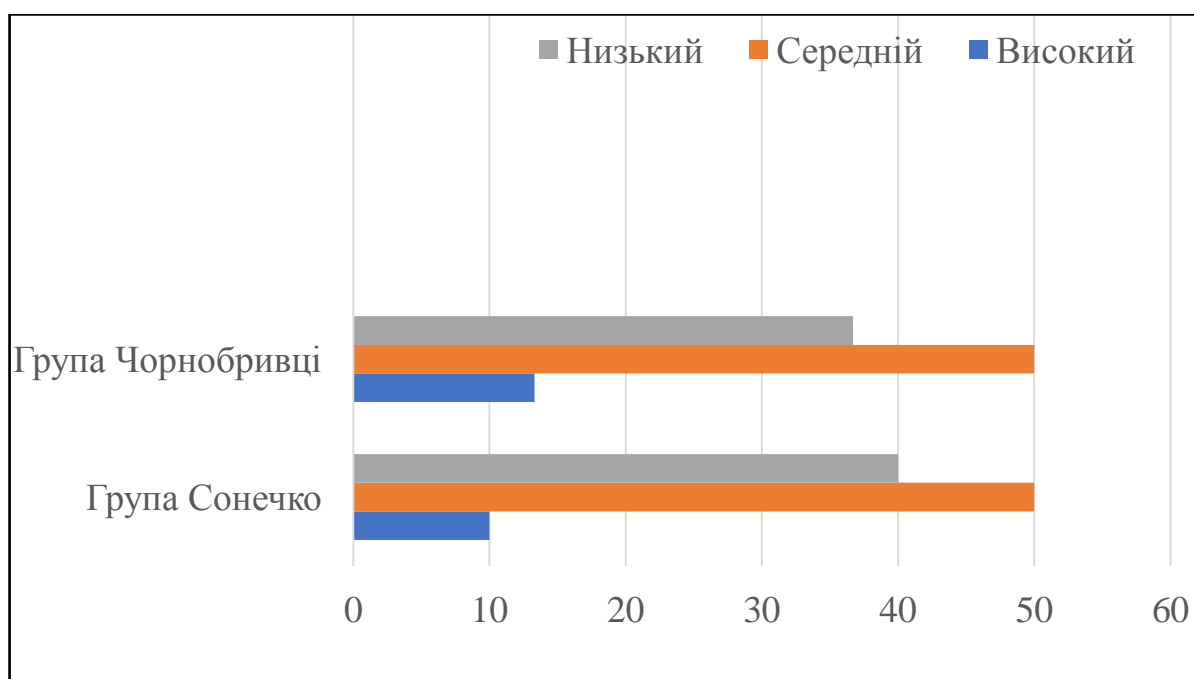

Рис. 2.3. Діаграма результатів тестування за методикою «Домалюй фігуру»

Отже, діаграма демонструє майже однакові показники розвитку творчих здібностей у дітей обох груп, серед яких переважає середній рівень розвитку творчих здібностей (50%).

Діти з високим рівнем (10% і 13,3%) творчих здібностей мають гарно розвинену уяву, уважність до деталей, у них добре розвинена здатність до відтворення деталей, креативність, здатність відповідати на подразники нестандартно, швидка адаптація до різних ситуацій, уміння запропонувати

різні ідеї у тій чи іншій ситуації, здатність продукувати віддалені ситуації, незвичні відповіді.

Діти з низьким рівнем розвитку творчих здібностей (40% і 36,7%) мають ригідність мислення.

2. Для отримання більш точних результатів дослідження розвитку творчих здібностей нами була проведена психодіагностика за методикою «Скульптура».

Під час дослідження розвитку уяви за методикою «Скульптура» дитині пропонується набір пластиліну і завдання: за 5 хвилин змайструвати яку-небудь саморобку, виліпити її з пластиліну. Способи оцінювання розвиненості уяви дитини старшого дошкільного віку через її розповіді, малюнки, вироби вибрані не випадково. Даний вибір відповідає трьом основним видам мислення, наявними у дитини цього віку: наочно-дієвого, наочно-образному і словесно-логічному. Фантазія дитини найбільш повно проявляється якраз у відповідних видах творчої діяльності.

Таблиця 2.3

Показники рівнів розвитку творчих здібностей

Рівень	Показники
Високий 8-10 балів	Придумана дитиною річ досить оригінальна, але детально не пророблена. 10 балів дитина отримує, якщо придумана нею річ дуже оригінальна, детально опрацьована і відрізняється хорошим художнім смаком.
Середній 5-7 балів	Дитина зробила порівняно просту саморобку, в якій є невелика кількість звичайних деталей, не більше двох-трьох; або придумала щось незвичайне, але разом з тим таке, що не відрізняється багатством фантазії, або придумана нею річ досить оригінальна, але детально не пророблена.
Низький 0-4 бали	Дитина придумала і виліпила з пластиліну щось дуже просте, наприклад кулька, кубик, паличку, кільце тощо. За відведений на виконання завдання час (5 хв.) вона так і не змогла нічого придумати і зробити руками, або придумала і виліпила з пластиліну щось дуже просте, або зробила порівняно просту саморобку, в якій є невелика кількість

	звичайних деталей.
--	--------------------

Результати дослідження творчих здібностей дітей обох груп за другою методикою «Скульптура» наведено у таблиці 2.4. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.4.

Таблиця 2.4

Результати дослідження розвитку уяви
за методикою «Скульптура»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
«Сонечко»	4	13,3%	15	50%	11	36,7%
«Чорнобривці»	5	16,7%	15	50%	10	33,3%

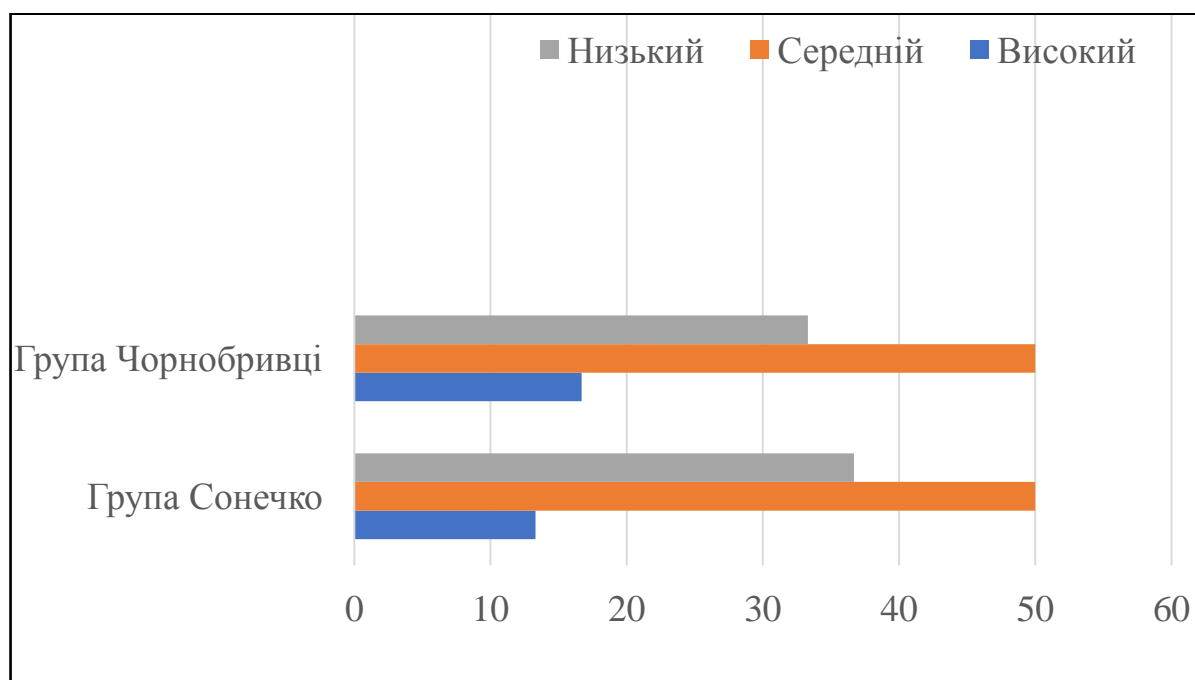

Рис. 2.4. Діаграма результатів тестування за методикою «Скульптура»

У межах проведеного діагностичного дослідження розвитку уяви у дітей обох груп 13,3% дітей групи «Сонечко» і 16,7% дітей групи «Чорнобривці» показали високий рівень розвитку уяви, що свідчить про уміння оперувати вигаданими образами, складати з них цілісні картинки або сюжети, високий рівень асоціативності, діалектичності та системності мислення. Такі діти уміють знаходити вихід з будь-яких ситуацій, володіють

умінням чітко виявляти протиріччя у будь-якому предметі чи явищі. Половина дітей в обох групах показали середній рівень розвитку уяви, що свідчить про їхню відкритість для пізнання нового, добру підготовленість до навчання у школі. Низький рівень розвитку уяви показали 36,7% дітей групи «Сонечко» і 33,3% дітей групи «Чорнобривці», що свідчить про відсутність креативності та нестандартності мислення при виконанні завдань.

3. Третьою методикою дослідження розвитку творчих здібностей нами була обрана методика «Складання казки». Дана методика оцінюється за трьома шкалами – дослідження продуктивності, оригінальності і варіативності. При оцінці рівнів розвитку продуктивності, оригінальності і варіативності застосовується п'ятибальна система оцінки.

Відповідно до інструкції психодіагностики за даною методикою, дітям читають початок незнайомої казки. Далі, по ходу казки, вихователь робить перерви, щоб пофантазувати з дітьми. Ставляться питання щодо того, що може статися далі, які можуть бути наслідки подій, слів, вчинків, що можуть подумати герої казки тощо. Психолог уважно стежить за ходом думки дітей, спонукає дітей давати не один варіант відповіді. Можна читати казку у кілька етапів.

Після закінчення казки оцінюються рівні розвитку уяви у кожної дитини, використовуючи такі питання: Чи активно дитина включається в процес уяви? Чи пропонує вона незвичайні та оригінальні ідеї розвитку сюжету? Скільки ідей може дати на одне питання? Скільки часу зайняв казковий тест? Чи сподобалася така робота дитині? Які труднощі вона відчувала?

Дитина, яка активно включається у процес фантазування, докладно і чітко формулює свої ідеї, які розвивають сюжет казки. Вона активна у діалозі, задає уточнюючі питання; може докладно описати нові об'єкти або зміст казки; придумує нових героїв, змінює напрямок сюжету; пам'ятає все, що придумала сама; при розповіді використовує міміку й жести, мовну виразність.

Продуктивність – це головне знаряддя творчості, спосіб розв’язання оригінальних і складних задач. Продуктивність – це здатність дитини застосовувати свої сили, реалізуючи закладені в ній можливості. Продуктивність означає, що людина відчуває себе певним утіленням своїх сил. Часто продуктивність асоціюють з різними видами творчості.

Результати дослідження продуктивності дітей обох груп за першою методикою «Складання казки» наведено у таблиці 2.5. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.5.

Таблиця 2.5

Результати дослідження продуктивності за методикою «Складання казки»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
«Сонечко»	5	16,7%	15	50%	10	33,3%
«Чорнобривці»	6	20%	15	50%	9	30%

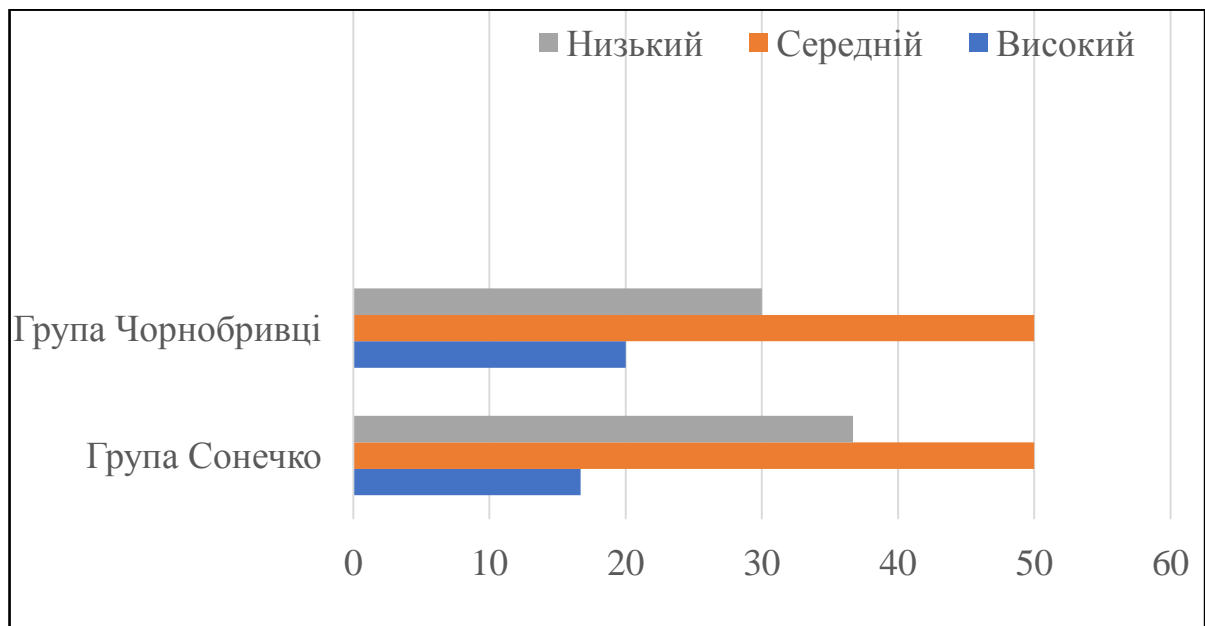

Рис. 2.5. Діаграма результатів дослідження продуктивності за методикою «Складання казки»

У межах проведеного діагностичного дослідження продуктивності 16,7% дітей групи «Сонечко» і 20% дітей групи «Чорнобривці» показали високий рівень розвитку уяви, що свідчить про легкість розв’язання

оригінальних і складних задач, високий рівень творчої продуктивності, високий рівень розвитку уяви. Половина дітей в обох групах показали середній рівень продуктивності, що свідчить про наявність труднощів у розв'язанні оригінальних і складних задач, середній рівень творчої продуктивності і розвитку уяви. Низький рівень продуктивності показали 33,3% дітей групи «Сонечко» і 30% дітей групи «Чорнобривці», що свідчить про неуміння розв'язувати оригінальні і складні задачі, відсутність творчої продуктивності, низький рівень розвитку уяви.

Оригінальність – характеризує здатність до висунення ідей, що відрізняються від очевидних, банальних або твердо встановлених. Ті, хто отримують високі бали по оригінальності, зазвичай, характеризуються високою інтелектуальною активністю. Оригінальність вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

Результати дослідження оригінальності дітей обох груп за першою методикою «Складання казки» наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати дослідження оригінальності за методикою «Складання казки»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
«Сонечко»	3	10%	15	50%	12	40%
«Чорнобривці»	4	13,3%	15	50%	11	36,7%

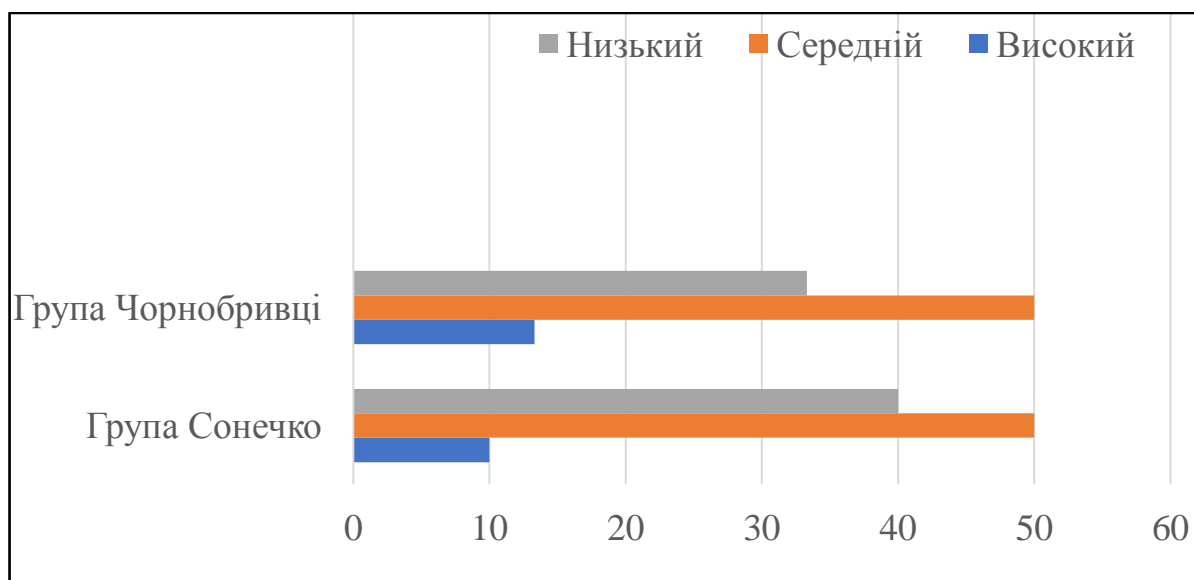

Рис. 2.6. Діаграма результатів дослідження оригінальності за методикою «Складання казки»

У межах проведеного діагностичного дослідження оригінальності 10% дітей групи «Сонечко» і 13,3% дітей групи «Чорнобривці» показали високий рівень розвитку уяви, що свідчить про здатність до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Діти з високим рівнем творчої оригінальності здатні приймати швидкі дотепні рішення, які рідко зустрічаються, знаходити нові, незвичайні комбінації. Висока здатність створювати окремі ситуації, приймати незвичайні рішення. Низький рівень оригінальності показали 40% дітей групи «Сонечко» і 36,7% дітей групи «Чорнобривці», що свідчить про неуміння розв’язувати оригінальні і складні задачі, нерозвиненість уяви.

Варіативність – критерій, що характеризує здатність створювати та обирати варіанти завдань відповідно до ситуації. Варіативність визначається здатністю знаходити декілька нестандартних підходів до ситуації одночасно. Результати дослідження варіативності дітей обох груп за першою методикою «Складання казки» наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Результати дослідження варіативності за методикою «Складання казки»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%

«Сонечко»	2	6,7%	15	50%	13	43,3%
«Чорнобривці»	3	10%	15	50%	12	40%

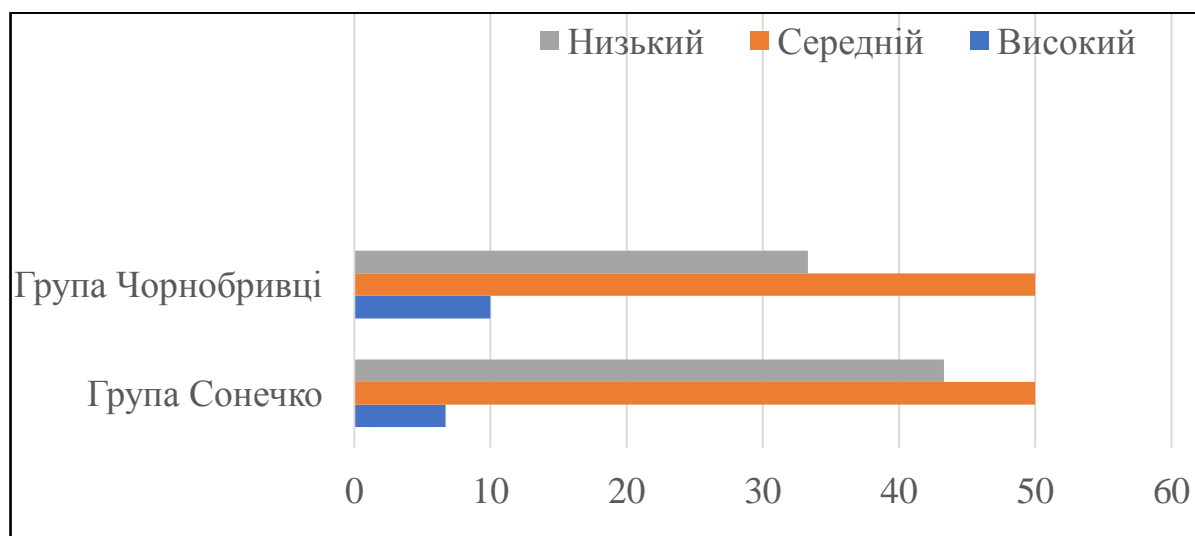

Рис. 2.7. Діаграма результатів дослідження варіативності

У межах проведеного діагностичного дослідження варіативності 6,7% дітей групи «Сонечко» і 10% дітей групи «Чорнобривці» показали високий рівень варіативності творчості у старшому дошкільному віці свідчить про те, що дитина може самостійно оцінити рівень своєї успішності. Варіативність дозволяє зберігати певну незалежність від обставин та ситуацій.

За методикою «Складання казки» 43,3% дітей групи «Сонечко» і 40% дітей групи «Чорнобривці» отримали дуже низькі показники за шкалою варіативності. Для виправлення існуючого становища можна запропонувати наступні заходи, спрямовані на ефективний розвиток творчих здібностей дошкільнят шляхом введення у програму дошкільного виховання спеціальних занять з використанням української народної іграшки, спрямованих на розвиток творчої уяви і мислення дітей, давати дітям завдання творчого характеру, керувати предметною і сюжетно-рольовою грою з метою розвитку уяви дітей; використовувати ігри з українською народною іграшкою, залучати батьків до процесу розвитку творчих здібностей дітей.

Отже, результати кількісного і якісного аналізу дослідження творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі

експерименту показали переважно середній (50%) та низький (40%, 36,7%) рівні розвитку творчих здібностей у дітей обох груп, при цьому у групі «Сонечко» дітей з низьким рівнем розвитку творчих здібностей більше, тому саме ця група була обрана як експериментальна (ЕГ) для проведення формувального етапу дослідження. Групу «Чорнобривці», в якій показники низького рівня розвитку творчих здібностей мають менший відсоток, а показники високого рівня – вищий, ніж у дітей в групі «Сонечко», визначено контрольною групою (КГ).

Крім того, результати проведеного констатувального етапу дослідження дозволили зробити наступні висновки: діти недостатньо обізнані з українською іграшкою, декоративно-ужитковим мистецтвом, розписом української іграшки; за результатами бесід, опитування, спостережень за роботою вихователів виявлено необізнаність педагогів щодо навичок та технік розпису; більшість вихователів не розглядають українську іграшку, як засіб розвитку творчих здібностей дітей; не використовують прийоми милування красою візерунків орнаменту, кольорової гами розпису на заняттях з декоративного малювання та художньої праці; у групах недостатньо зразків декоративних виробів.

Творчу діяльність дітей ми визначили як пасивну. Багато дітей не намагаються спробувати вигадати, вони просто відмовляються від завдання, замінюючи його чимось іншим. На перший погляд в цій групі здібних дітей немає, вони проявляють інтерес і активність, але епізодично і нерегулярно. У дітей є інтерес до української іграшки, розпису, але нестійкий. Діти віддають перевагу малювати олівцем і фарбами.

Результати констатувального етапу дослідження дозволили зробити наступні висновки: у дітей недостатньо розвинуті уява, продуктивність, оригінальність, варіативність, творче мислення – тобто творчі здібності.

Проведене на констатувальному етапі дослідження опитування, бесіди, спостереження за роботою вихователів старших груп закладу дошкільної освіти «Рум'янек» привело до висновків, що вихователі не використовують у

своїй роботі українську іграшку, лише на занятті з декоративного малювання розповідають про петриківський та косівський розпис; діти знають лише один вид народної іграшки; на заняттях з образотворчого мистецтва не відстежується динаміка розвитку творчих здібностей у дітей; недостатньо уваги надається інтегрованим формам занять з використанням фольклору та української народної іграшки.

Отже, на формувальному етапі в експериментальній групі буде реалізовуватися впровадження системи організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки, що передбачає використання української народної іграшки не тільки на заняттях з образотворчого мистецтва, а й на заняттях з художньої праці, в ігровій діяльності, у повсякденні та створення психолого-педагогічних умов ефективного використання української народної іграшки як засобу розвитку творчих здібностей старших дошкільників:

- поповнення розвивального середовища групи різними видами української народної іграшки;
- організація практичної діяльності старших дошкільників із застосуванням знань щодо виготовлення та оздоблення української народної іграшки (розпис, різьблення тощо);
- співпраця педагогів з батьками (індивідуальні та групові консультації, майстер-класи з виготовлення та оздоблення української народної іграшки).

2.2. Дослідно-практична робота щодо впровадження у навчально-виховний процес сучасного закладу дошкільної освіти системи організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки

На формувальному етапі дослідження в експериментальній групі здійснювалося впровадження розробленої системи організації роботи з

розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки, що передбачає використання української народної іграшки не тільки на заняттях з образотворчого мистецтва, а й на заняттях з художньої праці, в ігровій діяльності, у повсякденні та створення психолого-педагогічних умов ефективного використання української народної іграшки як засобу розвитку творчих здібностей старших дошкільників:

- поповнення розвивального середовища групи різними видами української народної іграшки;
- організація практичної діяльності старших дошкільників із застосуванням знань щодо виготовлення та оздоблення української народної іграшки (розпис, різьблення тощо);
- співпраця педагогів з батьками (індивідуальні та групові консультації, майстер-класи з виготовлення та оздоблення української народної іграшки).

Завдання дослідження:

- розробити та апробувати систему організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки;
- розробити практичні рекомендації щодо розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки.

Завданням формувального експерименту є розвиток творчої уяви і творчого мислення, як складових творчих здібностей у дітей експериментальної групи:

- складення плану ознайомлення дітей експериментальної групи з українською іграшкою шляхом проведення навчально-виховних заходів (додаток В);

- проведення інтегрованих занять з декоративного малювання, художньої праці, народознавства, музики тощо за тематикою української іграшки (Додаток Г);
- проведення пізнавальних бесід з ознайомлення дітей експериментальної групи з історією, відомими українськими майстрами та характерними ознаками виготовлення та розпису української іграшки (додаток Г);
- проведення свят і розваг за тематикою української іграшки з застосуванням народних пісень, потішок, хороводних та рухливих ігор з використанням української іграшки (Додаток Д).

Робота з ознайомлення дітей експериментальної групи з українською іграшкою під час проведення навчально-виховних заходів передбачає: пояснення матеріалу; відображення його у різних жанрах усної народної творчості (народні пісні, танці, потішки, заклички, рухливі та хороводні ігри тощо); ознайомлення з українськими народними промислами у бесіді, розповіді, дидактичній та рухливій грі, в процесі проведення занять з декоративно-зображувальної діяльності.

З метою розвитку творчих здібностей у дітей експериментальної групи засобами української іграшки протягом формувального етапу дослідження проводилися заняття за темами:

- ознайомлення дітей з українською керамікою «Поліська кераміка», «Гончар»;
- ознайомлення дітей з українською іграшкою «Ознайомлення з петриківським розписом української іграшки», «Українська іграшка – скарби народні на віки»;
- заняття з декоративного малювання «Розпис глиняної іграшки», «Прикрасимо опішнянським орнаментом півника», (Додаток В).

Також з метою розвитку творчих здібностей дітей ми використовували дидактичні ігри за тематикою української іграшки: «Розкажи про розпис

української іграшки, який найбільше сподобався», під час якої показували дітям різні види розписів (опішнянський, петриківський, яворівський), з яких дитині пропонувалося вибрати той, який їй найбільше сподобався та описати його; «Який це орнамент?», під час якої діти вчилися розрізняти види ліній, смуг, рослинний орнамент тощо.

Українська іграшка стала цінним надбанням не тільки національної, а й світової культури. Веселі ляльки, фігурки тварин, птахів, музичні інструменти, знаряддя праці та чимало інших предметів, виготовлених з найрізноманітніших матеріалів, оздоблених розписом, рельєфним декором, приваблюють і дітей, і дорослих. На заняттях з декоративного малювання («Чари Петриківки», «Димківський півник», «Які ви є, народні іграшки?», «Візерункових справ майстер» тощо) ми ознайомлювали дітей експериментальної групи з різними видами народного розпису, з історією та прикрасою народних іграшок, якими славилися народні майстри з Опішні, Яворова, Одеси, Києва та інших міст України; діти вчилися розписувати за технікою певного народного розпису (Додаток Г).

Заняття з малювання в експериментальній групі, присвячені розпису української іграшки було для дітей зустріччю з прекрасним – природою, людиною, світом мистецтва та чудовим представником народної творчості – українською іграшкою. Для цього у структуру заняття ми обов'язково включали хвилинки милування зразками різних видів розпису українських народних майстрів – орнаментами та лініями яворівського та опішнянського розпису дерев'яних та глиняних українських іграшок – півниками, кониками, свистульками, ляльками тощо. Під час милувань українською іграшкою ми залучаємо до сприймання об'єкту милування всі органи чуття дітей – чим більше органів чуття беруть участь у сприйманні навколишнього світу, тим повнішими будуть уявлення, глибшим пізнання, тоншим художній смак й ефективнішим процес розвитку творчих здібностей дітей.

Сприймаючи красу, не можна поспішати. Будь-яке захоплення починається з мовчазного споглядання, адже мовчанням іноді можна сказати

більше, ніж словами. Тому під час споглядання орнаментів, українського народного розпису ми пропонували дітям «увійти» у зображення: уявити те, що зображено на іграшці – калинку, ягідку, колосок, цибульку тощо; увібрати очима ніжність кольорів; простягнути долоні до світла і відчуті тепло сонячних променів. Такі прийоми є дуже ефективними в процесі розвитку в дітей творчих здібностей.

Ми допомагаємо дітям підібрати слова, які передають захоплення, позитивні емоції, естетичні почуття, що переживає дитина під час споглядання прекрасного: «Гарно! Чудово! Надзвичайно! Дивовижно!».

Під час розглядання натури ми навчаємо дітей сприймати звичайні речі очима творчою людини: завітала на заняття іграшка ведмеді-ковалі, і зустріч перетворюється у справжню казку, герої якої демонструють у примітивному вигляді працю коваля, або розписані опішнянські коники красується перед дітьми чудовим яскравими фарбами й святковим блиском. Милування українською іграшкою ми організовували так, щоб діти вчилися висловлювати свої враження від іграшки, наголошуючи на ознаках, які найбільше сподобалися – тобто ми розвивали у дітей творче мислення і уяву, які є складовими творчих здібностей.

Під час бесід вихователь розповідає дітям про Петриківський розпис: «Петриківський Майстер вийшов вранці з дому, посміхнувся сонцю, вдихнув духмяне повітря квітучої землі й відчув велике бажання відтворити красу рідної природи фарбами. Вдячно посміхнулась природа і подарувала Майстру барвники для фарб: соки трав, квітів, ягід. А щоб ці барвники продовжували жити і посміхатись, Майстер змішав їх на жовтку, потім намалював на папері квітки соняшника, чудового півня, прикрасив їх колосками пшениці – і з'явилася перша петриківська мальовка. Петриківський майстер відтворював усе, чим насолоджувались його очі і серце... І спалахнула в селі Петриківка справжня казка!».

Українська іграшка є найцікавішою та найближчою до дитини – особливо, якщо матеріал – дерево, папір, глина, які можна розфарбовувати,

тому у дітей виникає інтерес, заохоченість та бажання працювати. Вихователь має правильно організувати роботу на заняттях з декоративного малювання та художньої праці, тоді дитина дійсно зацікавиться не тільки цим видом зображувальної діяльності, а й народним декоративно-ужитковим мистецтвом взагалі. І якщо вихователь дійсно зміг зацікавити дітей цим видом народної творчості, то він може вважати, що майже зацікавив дітей мистецтвом та історією культури українського народу – взагалі.

Індивідуальну роботу ми додатково проводили з дітьми, які за результатами діагностики показали низький рівень розвитку творчих здібностей, не змогли повністю виконати поставлене перед ними завдання.

Підібрані заняття, у ході яких діти вчилися та у ліпленні, малюванні за мотивами українських народних іграшок створювалися для того, щоб зацікавити дітей, збудити їхню уяву, творчу активність, виховувати любов до українського народного мистецтва, викликати патріотичні почуття та любов до культури свого народу і сприяти розвитку творчих здібностей дітей.

Під час роботи ми слідкувати за тим, щоб діти прагнули перейняти ту народну любов до іграшки, бажання творити і допомагали дітям у разі потреби, спрямовували їхню художню працю, вимагаючи охайності при виконанні завдання. В кінці заняття виставляли дитячі роботи з ліплення та розпису, разом з дітьми аналізували їх, вказували на припущені помилки, виділяли роботи, в яких вдало поєднано кольори, однакові за розміром квіти, збереження певного орнаменту українського розпису тощо.

Вихователь є центральною фігурою у закладі дошкільної освіти – від того, наскільки він критично підходить до аналізу своєї роботи, використовує досягнення психолого-педагогічної науки і практики, передовий досвід, шукає нові методи та прийоми навчально-виховної роботи з дітьми, дбає про власні інтелект, творчість і культурний розвиток, залежить рівень розвитку творчих здібностей його вихованців.

Для ефективної організаційно-методичної роботи під час формувального етапу дослідження ми використовували співпрацю з

батьками вихованців, просвітницьку роботу з батьками та вихователями за народознавчою тематикою української іграшки.

Перед проведенням формувального експерименту ми провели спеціальне дослідження з виявлення знань про українську іграшку та позицію вихователя щодо запровадження її у навчально-виховний процес, як засобу розвитку творчих здібностей у дітей. З вихователями експериментальної групи нами використовувалися наступні форми роботи щодо використання народного ремесла у процесі художнього розвитку дітей:

- педагогічна рада («Розвиток емоційно-естетичного ставлення до оточуючого як результат ознайомлення старших дошкільників з народними ремеслами»);
- семінари («Народна іграшка – складова культури українського народу», «З історії української іграшки», «Регіональні особливості різних видів розпису»);
- практикум («Навчання вихователів елементів ліплення з глини», «Виготовлення іграшки з лози»);
- консультації («Як ознайомити дошкільників з різними видами української народної іграшки», «Організація художньої праці дитини»);
- перегляди занять (ознайомлення з організацією навчання трудових дій на основі виготовлення різних видів української іграшки);
- тематичні перегляди комплексних або комбінованих відкритих занять («Іграшка гончара» – виготовлення глиняної іграшки, способи оздоблення, регіональні особливості тощо, «Край диво-майстрів» – знайомство та зустріч з народними умільцями).

Графічно робота з вихователями може бути представлена такою схемою (Рис. 2.8).

Педагогічні ради

Семінари

Консультації

Практикуми

Рис. 2.8. Форми роботи з вихователями

Проводилася робота з батьками вихованців (бесіди, консультації, лекції тощо) – практика доводить, що не всі батьки знають та ще й володіють елементарними навичками народного ремесла. Нам було надзвичайно важливо, щоб одержані знання і практичні навички батьків безпосередньо реалізовувались у практичній роботі з дітьми. Після здійснення таких просвітницьких заходів з батьками вихованців експериментальної групи ми запропонували їм розробити різні активні форми передання знань й умінь своїм дітям.

З батьками вихованців експериментальної групи ми проводили наступні заходи просвітницько-методичної роботи:

- лекції («З історії народних ремесел», «Народні ремесла як частина культури українського народу», «Види української іграшки», «Українська іграшка у вихованні дитини»);
- бесіди («Як заохотити дитину до майстрування?»);
- консультації («Як розвивати у дітей здатність до творчості», «Вдосконалення навичок й умінь, одержаних у дитячому садку на знаннях про народну іграшку»);
- практикум («Опановуємо разом з дітьми виготовлення та розпис української іграшки»), виставки робіт батьків і дітей (Додаток Ж).

Доцільною формою роботи були розваги та свята за тематикою української іграшки, які проходили за активною участю батьків, демонструючи успішність співпраці з батьками вихованців і принесли радість та відчуття свята і щастя дітям.

Проведена нами робота з дошкільниками, вихователями та батьками була спрямована на виховання позитивного ставлення дитини до української

іграшки та розвиток творчих здібностей дітей, й, на мій погляд, проведена робота дала свої позитивні результати.

У результаті впровадження методичного забезпечення здійснення розвитку творчих здібностей у старших дошкільників засобом української іграшки діти експериментальної групи набули наступних знань, навичок та вмінь, що характеризують прогрес у розвитку творчих здібностей та підвищення культурного рівня:

- розрізняють види української іграшки (впізнають вироби різних майстрів);
- знають художні засоби зображення, самостійно добирають кольорову гаму до будь-якого знайомого розпису та матеріали в процесі створення української іграшки;
- створюють візерунки за мотивами різноманітних розписів народних іграшок;
- емоційно сприймають твори образотворчого мистецтва, помічають виразність образу;
- володіють технічними прийомами подвійного мазка, «тичка», чотирипелюсткової (симетричної та асиметричної) та восьмипелюсткової квітки, зубчастого листка («колоска»), завитка, мазка двома фарбами (перехідного), «пуп'янка», «квітки-цибульки»; вміють створювати візерунок у розеті, колі, прямокутнику, трикутнику, ділити круг на 8 частин; для розміщення візерунка вміють поєднувати лінії з вертикальними мазками, крапками, кругом та наносити мазки симетрично; вирізувати листочки, склавши папір «гармошкою» – учетверо для створення візерунка;
- творчо розміщують геометричні фігури та рослинні елементи в готових геометричних формах;
- захоплюються красою українських іграшок, зроблених руками народних умільців, помічають ці вироби в дитячому садку, вдома, на вулицях рідного міста.

Цінність будь-якого мистецтва, зокрема і народного, визначається багатством засобів, за допомогою яких втілюються певні ідеї. Завдяки українській іграшці та взагалі народних промислів України здійснюється зв'язок поколінь, а через задоволення творчих потреб, творчого мислення, творчої уяви реалізується завдання розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку.

Отже, звернення до національного є на сьогодні одним із головних засобів національного самозбереження і підвищення культури українського суспільства, починаючи з розвитку творчих здібностей у маленьких його членів – дітей дошкільного віку – за допомогою української іграшки.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Метою контрольного етапу дослідження є вивчення творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку практичним шляхом психодіагностики за методиками: Методика «Домалюй фігуру» О. М. Дяченко; методика «Створення казки», методика «Скульптура».

Для перевірки ефективності розробленої системи організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки було проведено контрольне дослідження творчих здібностей дітей обох груп.

Зміст завдань контрольного тестування повторював констатувальний експеримент – тестування проводилося за тими ж методиками й результати оцінювалися за тими ж критеріями, що й на початку дослідження.

Результати контрольної діагностики творчих здібностей дітей обох груп за першою методикою «Домалюй фігуру» наведено у таблиці 2.8. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.9.

Таблиця 2.8

Результати контрольного дослідження розвитку творчих здібностей
за методикою «Домалюй фігуру»

	Рівні	Високий	Середній	Низький
--	-------	---------	----------	---------

Група \	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
ЕГ	12	40%	15	50%	3	10%
КГ	6	20%	15	50%	9	30%

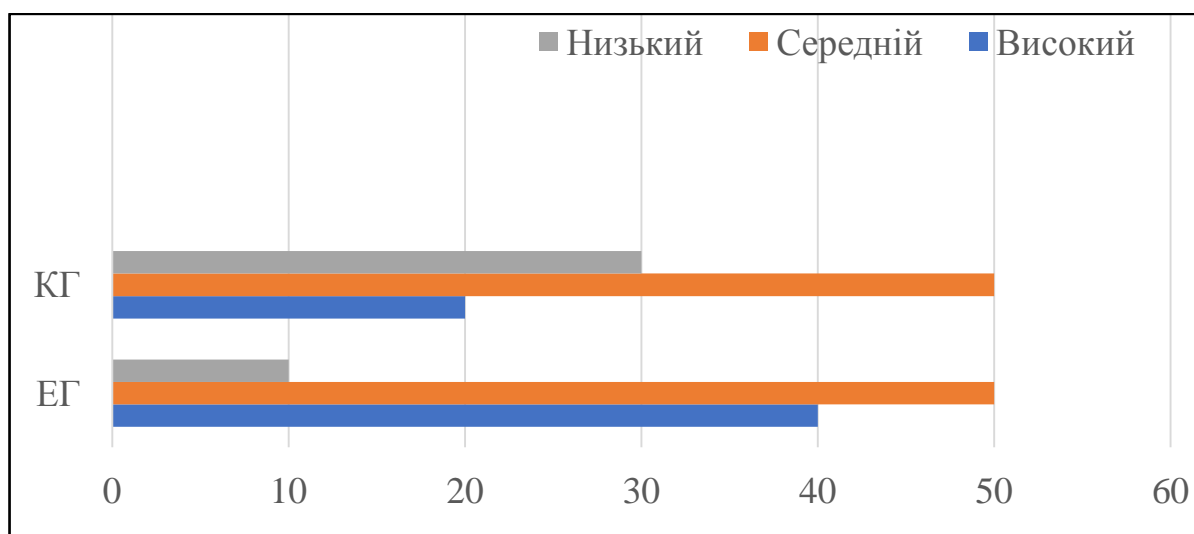

Рис. 2.9. Діаграма результатів контрольного тестування дітей обох груп за методикою «Домалюй фігуру»

Отже, результати контрольної діагностики демонструють значні зміни у показниках розвитку творчих здібностей у дітей експериментальної групи: кількість дітей, віднесених до високого рівня, збільшилася у 4 рази (10% до 40%), у порівнянні з дітьми контрольної групи показники високого рівня дітей ЕГ перевищують у 2 рази (40% до 20%); дітей, віднесених до низького рівня зменшилася у 4 рази (40% до 10%), у порівнянні з контрольною групою – менше у 3 рази (10% до 30%).

2. Результати контрольної діагностики творчих здібностей дітей обох груп за другою методикою «Скульптура» наведено у таблиці 2.9. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.10.

Таблиця 2.9

Результати дослідження розвитку уяви
за методикою «Скульптура»

Група \	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%

ЕГ	12	40%	15	50%	3	10%
КГ	5	16,7%	15	50%	10	33,3%

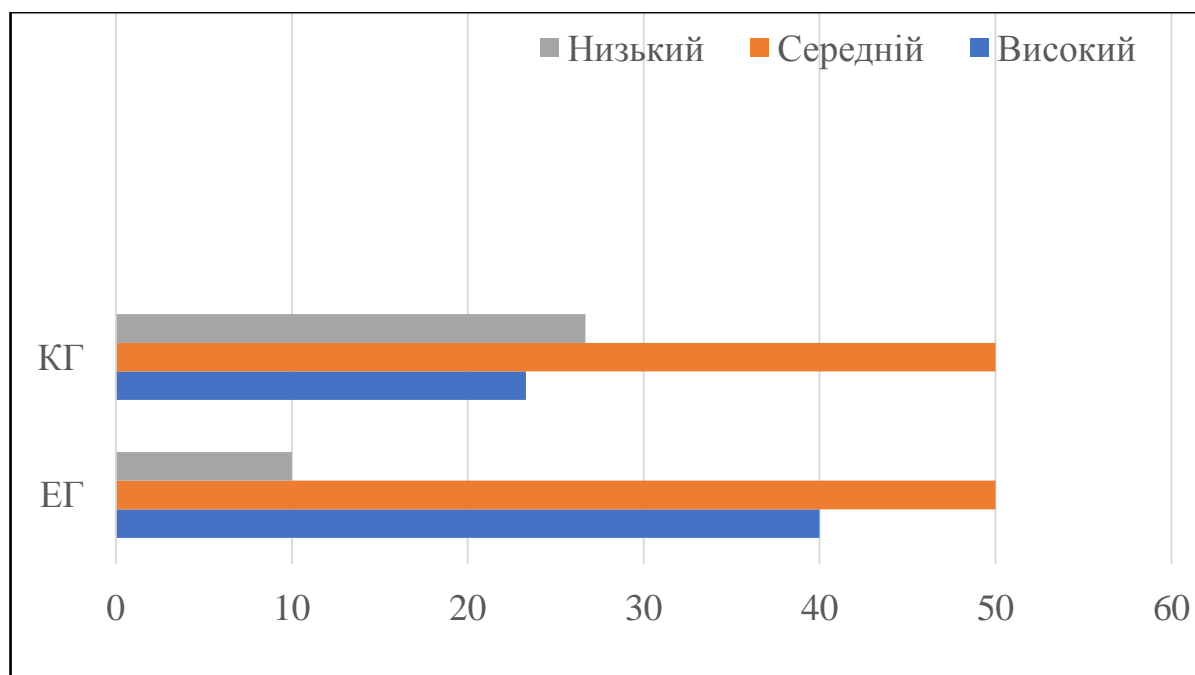

Рис. 2.10. Діаграма результатів тестування за методикою «Скульптура»

Отже, результати контрольної діагностики демонструють значні зміни у показниках розвитку творчих здібностей у дітей експериментальної групи: кількість дітей, віднесених до високого рівня, збільшилася у 3,5 рази (13,3% до 40%), у порівнянні з дітьми контрольної групи показники високого рівня дітей ЕГ перевищують у 2,5 рази (40% до 20%); кількість дітей, віднесених до низького рівня зменшилася у 3,6 рази (36,7% до 10%), у порівнянні з контрольною групою – менше у 3,3 рази (10% до 33,3%).

3. Результати контрольної діагностики творчих здібностей дітей обох груп за методикою «Складання казки» (дослідження продуктивності, оригінальності, варіативності) наведено у таблицях 2.10-2.12. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.11-2.13.

Таблиця 2.10

Результати контрольного дослідження продуктивності
за методикою «Складання казки»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
ЕГ	12	40%	15	50%	3	10%
КГ	7	23,3%	15	50%	8	26,7%

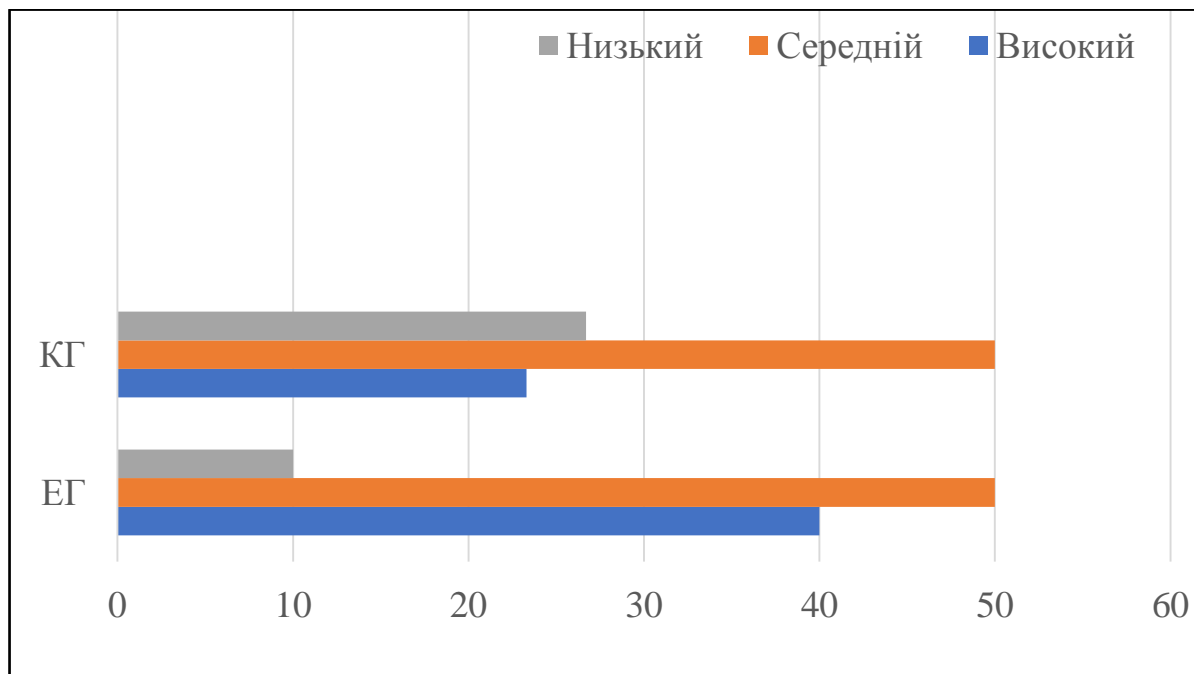

Рис. 2.11. Діаграма результатів контрольного дослідження продуктивності за методикою «Складання казки»

Отже, результати контрольної діагностики демонструють значні зміни у показниках продуктивності у дітей експериментальної групи: кількість дітей, віднесених до високого рівня, збільшилася у 2,5 рази (16,7% до 40%), у порівнянні з дітьми контрольної групи показники високого рівня дітей ЕГ перевищують у 1,7 разів (40% до 23,3%); кількість дітей, віднесених до низького рівня зменшилася у 3,3 рази (36,7% до 10%), у порівнянні з контрольною групою – менше у 2,7 рази (10% до 26,7%).

Результати дослідження оригінальності дітей обох груп за методикою «Твір казки» наведено у таблиці 2.11. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.12.

Таблиця 2.11

Результати контрольного дослідження оригінальності
за методикою «Складання казки»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
ЕГ	12	40%	15	50%	3	10%
КГ	5	16,7%	15	50%	10	33,3%

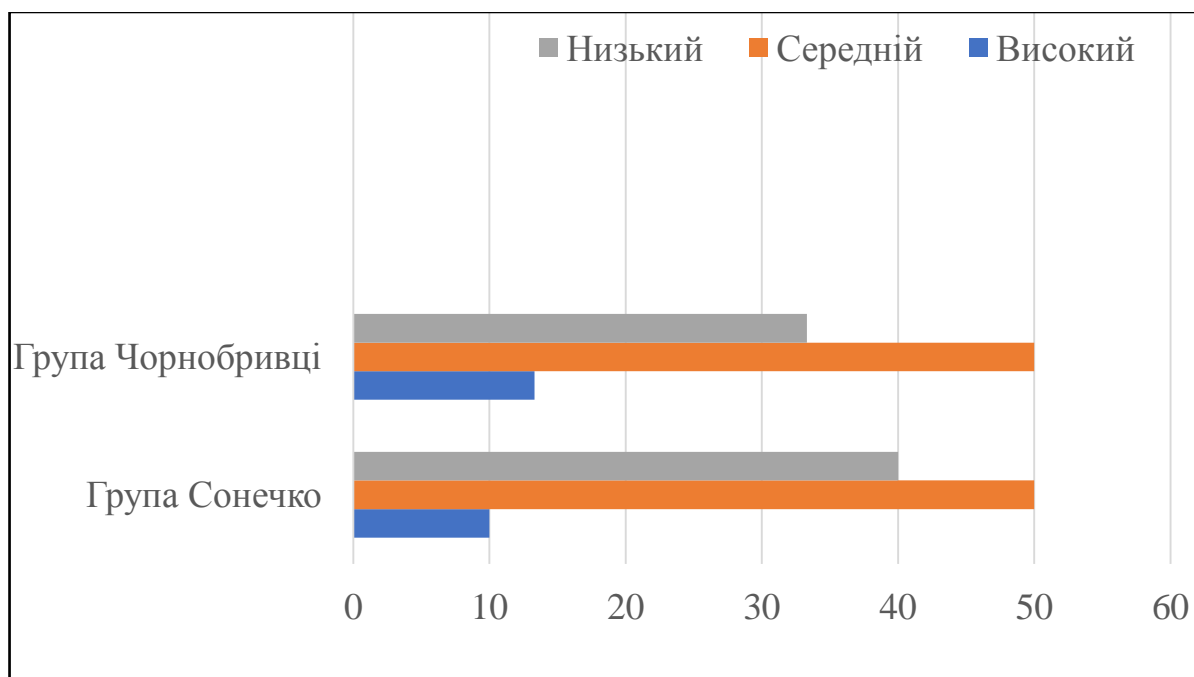

Рис. 2.12. Діаграма результатів контрольного дослідження оригінальності за методикою «Складання казки»

Отже, результати контрольної діагностики демонструють значні зміни у показниках оригінальності у дітей експериментальної групи: кількість дітей, віднесених до високого рівня, збільшилася у 4 рази (10% до 40%), у порівнянні з дітьми контрольної групи показники високого рівня дітей ЕГ перевищують у 2,5 разів (40% до 16,7%); кількість дітей, віднесених до низького рівня зменшилася у 4 рази (40% до 10%), у порівнянні з контрольною групою – менше у 3,3 рази (10% до 33,3%).

Результати контрольного дослідження варіативності дітей обох груп за методикою «Складання казки» наведено у таблиці 2.12. Графічна інтерпретація результатів дослідження наведено на Рис. 2.13.

Таблиця 2.12

Результати контрольного дослідження варіативності
за методикою «Складання казки»

Група \ Рівні	Високий		Середній		Низький	
	Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
ЕГ	12	40%	15	50%	3	10%
КГ	6	20%	15	50%	9	30%

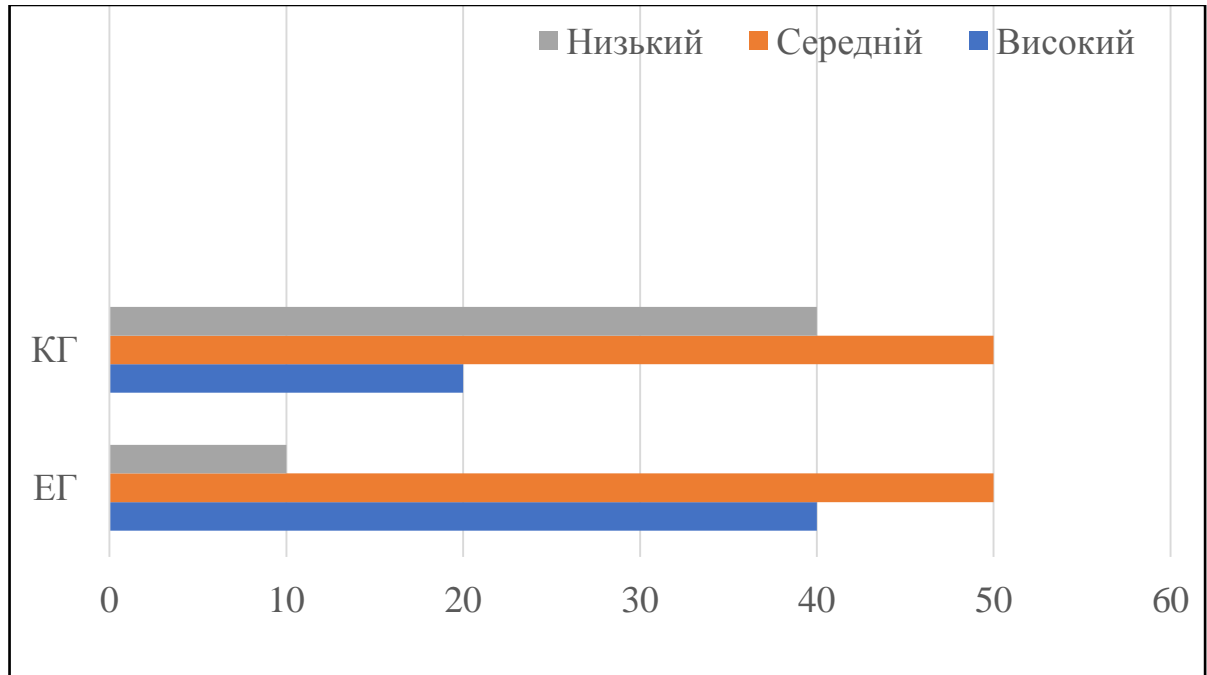

Рис. 2.13. Діаграма результатів контрольного дослідження варіативності за методикою «Складання казки»

Отже, результати контрольної діагностики демонструють значні зміни у показниках варіативності у дітей експериментальної групи: кількість дітей, віднесених до високого рівня, збільшилася у 6 разів (6,7% до 40%), у порівнянні з дітьми контрольної групи показники високого рівня дітей ЕГ перевищують у 2 рази (40% до 20%); кількість дітей, віднесених до низького рівня зменшилася у 4,3 рази (43,3% до 10%), у порівнянні з контрольною групою – менше у 3 рази (10% до 30%).

На підставі узагальнених результатів дослідження розвитку творчих здібностей у дітей експериментальної групи за трьома методиками на початку (високий рівень – 13,3%, середній – 50%, низький – 36,7%) і наприкінці дослідження (високий – 40%, середній – 50%, низький – 10%)

побудовано діаграму динаміки розвитку творчих здібностей дітей експериментальної групи протягом дослідження (Рис. 2.14).

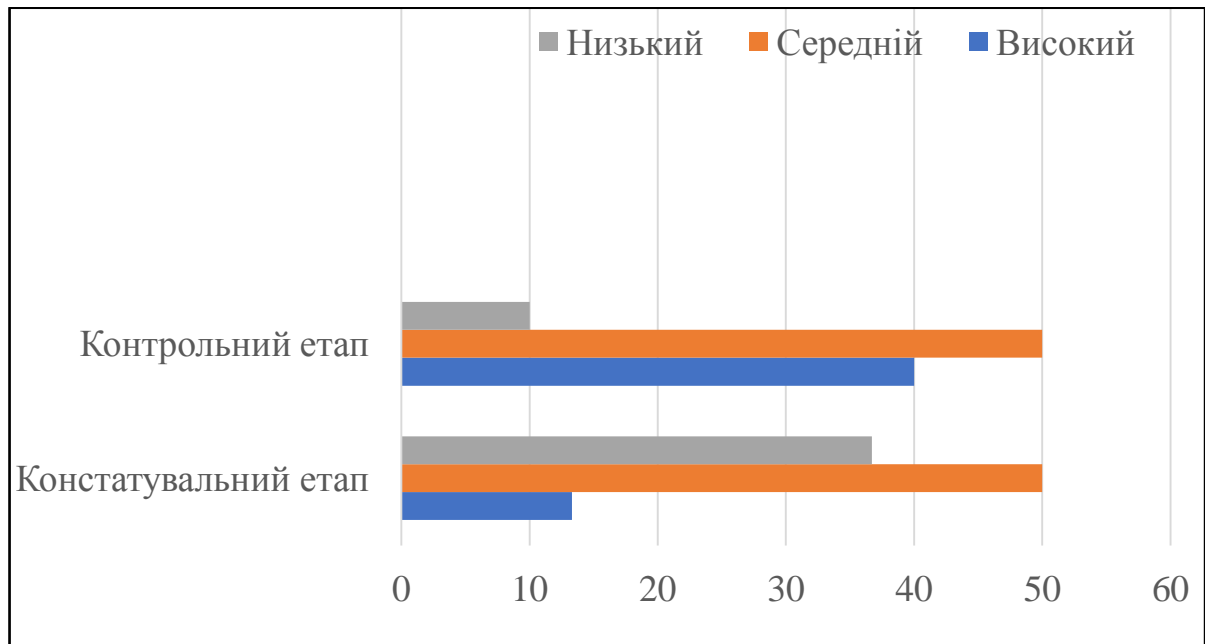

Рис. 2.14. Динаміка розвитку творчих здібностей дітей експериментальної групи протягом дослідження

Аналіз результатів формувального експерименту свідчить про значну позитивну динаміку розвитку творчих здібностей у дітей експериментальної групи протягом проведеної роботи з розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобом української народної іграшки: показники високого рівня збільшилися у 3 рази, низького – зменшилися у 3,7 разів – це доводить ефективність запропонованої системи роботи.

Результати проведеного дослідження надають право рекомендувати батькам, вихователям ЗДО, адміністрації ЗДО і початкової школи деякі прийоми та методи роботи щодо застосування української іграшки як засобу розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку можна скласти цикл навчально-виховної роботи з використанням української іграшки, який передбачає застосування у навчально-виховному процесі наступних заходів.

1. Заняття з розвитку мовлення: розповідь вихователя «Історія опішнянської (петриківської, яворівської, гуцульської тощо) іграшки»; складання описової розповіді «Косівська лялька»; складання загадки про солом'яного коника; Складання розповіді про іграшку по пам'яті.
2. Бесіда на тему: «Чого нас вчить народна іграшка».
3. Заняття з декоративного малювання та художньої праці: малювання на готових паперових формах візерунків опішнянської іграшки, візерунків косівської іграшки; обривання і нарізування геометричних елементів і форм орнаменту яворівської іграшки; ліплення декоративної пташки з цілого шматка глини, декоративних кухликів з наступним розфарбовуванням; розпис птаха за мотивами петриківської іграшки; колективна аплікація на тему «півник»; ознайомлення з способами виготовлення київської ляльки.
4. Заняття з музичного виховання: розповідь вихователя на тему «Сопілка заспіває про Карпати». музикування на сопілці; заняття з ознайомлення з глиняними іграшками київських майстрів.
5. Читання та вивчення творів художньої літератури: легенди про майстрів української іграшки, оповідання О. Волосяка «Обереги».
6. Дидактичні ігри «Попрасуємо одяг» з використанням рубелю і качали; сюжетно-рольових ігор: «Ярмарок» з використанням опішнянського «дробу» (іграшкового посуду та меблів); «Іграшковий майстер»; народні хороводні та рухливі ігри: «Віночок», «Бій півнів», «Опанас», «Квач» та ін.
7. Свята і розваги «Солом'яний бичок», Різдвяне Свято «Вертеп», Свято загадок «Про що розкаже народна іграшка».
8. Ознайомлюючи дітей з особливостями пропорцій, кольорів та зображень на іграшках, на заняттях їх спонукають до самостійного створення окремих візерунків, орнаментів, характерних тільки для іграшок певного регіону; знайомлять з процесом виготовлення іграшок, їх історією, розповідають про долі майстрів.

У процесі ознайомлення старших дошкільників з виготовленням української іграшки діти впевнюються в тому, що ліплення іграшок не така вже й складна справа, саме тому в українських «гончарних» селах навіть малята швидко опановують це вміння.

Висновки до другого розділу

Якісний і кількісний аналіз матеріалів контрольного зрізу засвідчив, що протягом дослідження в експериментальній групі показники високого рівня збільшилися у 3 рази (40% до 13,3%), низького – зменшилися у 3,7 разів (36,7% до 10%) і перевищує показники високого рівня у дітей контрольної групи у 3 рази (40% до 13,3%); низький рівень розвитку творчих здібностей в експериментальній групі менше за аналогічних показників дітей контрольної групи у 3,3 рази (10% до 33,3%).

У дітей контрольної групи змін кількісних показників розвитку творчих здібностей дітей не сталося, що пояснюється використанням у процесі розвитку творчих здібностей виключно традиційних навчально-виховних програм та засобів.

Якісний аналіз результатів проведеного дослідження показує, що майже усі діти експериментальної групи емоційно реагують на українську іграшку, декоративно-ужиткове мистецтво, фольклор і добре ознайомлені з різними видами вироблення та розпису, орнаменту української іграшки з різних місцевостей України. Діти експериментальної групи через емоційні почуття, захоплення красою вже розуміють, що декоративно оздоблені українські іграшки, рухливо-механічні і акустичні (звукові), які зроблені з різного матеріалу (дерева, глини, трави, лози й навіть сиру) такі прості й такі ж складні у виготовленні. Діти розуміють, що можна своїми руками виробити іграшку й мають зразок, до якого слід прагнути, щоб іграшка стала такою привабливою, цікавою й гарною.

Отже, діти почали творчо підходити до малювання, демонструючи показники розвитку творчих здібностей: уяву, продуктивність,

оригінальність, варіативність творчого мислення у процесі ліплення, художньої праці, цікавляться народною творчістю, уважно слухають народні пісні, заклички, скоромовки, загадки, відшукуючи згадування про українську іграшку чи її прототипу.

Як бачимо найважливішими результатами застосування у навчально-виховному процесі української іграшки стало те, що діти усвідомили себе суб'єктом творчості, митцями, здатними не лише відтворювати здобуті враження, а й інтерпретувати їх, збагачувати власним досвідом, творчо самовиражатися у різних видах образотворчої діяльності.

Таким чином, запропонована система організації роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки є ефективною не тільки для розвитку творчих здібностей у старших дошкільників, а й має позитивний вплив на підвищення рівня культури та любові до рідної країни у дітей.

ВИСНОВКИ

Розвиток творчих здібностей дітей передбачає впровадження у навчальну практику гуманістичного принципу організації освіти, коли у центрі навчально-виховного процесу знаходиться особистість дитини з її потребами, інтересами і можливостями, а педагог за допомогою психологічних форм, методів і засобів виконує функцію «екранування», щоб не допустити згубної дії зовнішніх чинників на розвиток творчих здібностей дітей, і певною мірою стимулює останні.

У рамках дослідження було вивчено та проаналізовано психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми; розглянуто сутність, завдання, умови і психологічні особливості розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку; висвітлено значення української народної іграшки для розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку; досліджено творчі здібності дітей старшого дошкільного віку за трьома психодіагностичними методиками та експериментально доведено її ефективність як засобу розвитку творчих здібностей старших дошкільників й за результатами проведеної роботи зроблено наступні висновки.

1. Аналіз науково-педагогічної і психологічної літератури з проблеми творчості дозволяє зробити висновок щодо різноманітності поглядів в українській та зарубіжній науковій психологічній думці на її природу, структуру, шляхи формування та визначено недостатню розробку питання щодо розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку засобом української іграшки.
2. Зміст поняття «творчі здібності» ми інтерпретуємо як процес становлення і вдосконалення уяви та творчого мислення в процесі сприймання та художньої діяльності особистості з українською іграшкою.

Творча здібність (креативність) – це здатність створювати щось, що не існувало раніше, здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового і здатність

глибокого усвідомлення свого досвіду. Основними параметрами творчих здібностей є: творча продуктивність; оригінальність; гнучкість; деталізація. Складовими творчих здібностей є уява та дивергентне мислення.

Творчі здібності є одним з компонентів загальної структури особистості. Їх розвиток сприяє розвитку особистості дитини в цілому. Основою творчих здібностей є загальні здібності. З психологічної точки зору дошкільне дитинство є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей тому, що в цьому віці діти надзвичайно допитливі, у них є величезне бажання пізнавати навколишній світ.

3. Використання української народної іграшки у вихованні дітей дошкільного віку сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Виховна цінність іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню творчої діяльності, розвитку творчих здібностей у старших дошкільників. Українська іграшка є засобом формування відчуття естетичної краси, естетичного смаку, сенсорного сприйняття, розвитку уяви і творчого мислення тощо. Українська іграшка є засобом передавання культурного досвіду народу від покоління до покоління.

4. Результати проведеного дослідження ефективності розробленої системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого віку засобом української іграшки підтверджує доцільність застосування народної іграшки не тільки на заняттях з образотворчого мистецтва, а й на заняттях з художньої праці, ігровій діяльності та у повсякденні і ефективність умов використання української народної іграшки як засобу розвитку творчих здібностей старших дошкільників: поповнення розвивального середовища групи різними видами української народної іграшки; організації практичної діяльності старших дошкільників із застосуванням знань щодо виготовлення та оздоблення української народної іграшки (розпис, різьблення тощо); співпраці педагогів з батьками (індивідуальні та групові консультації, майстер-класи з виготовлення та оздоблення української народної іграшки).

Дані контрольних зрізів свідчать про підвищення високого рівня розвитку творчих здібностей дітей експериментальної групи протягом проведеної роботи за розробленою системою організації роботи з розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобом української народної іграшки: показники високого рівня збільшилися у 3 рази, низького – зменшилися у 3,7 разів – це доводить ефективність запропонованої системи роботи і підтверджує висунуту на початку дослідження гіпотезу.

5. Доведено, що впровадження розробленої системи організації роботи з розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобом української народної іграшки у навчально-виховний процес закладу дошкільної освіти сприяє збагаченню емоційної, мотиваційної, когнітивної сфер особистості старшого дошкільника, що стимулює його самовираження у творчій діяльності.

За результатами проведеної роботи розроблено практичні рекомендації щодо розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки.

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що вихідні положення розробленої системи організації роботи з розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобом української народної іграшки у навчально-виховному процесі сучасного закладу дошкільної освіти є правильним та ефективним, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, що має важливе значення для розвитку творчої особистості, підвищення рівня культури і патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьєв Б. Вибрані твори. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – с. 254-256.
2. Андреев В. І. Діалектика виховання і самовиховання творчої особистості. Основи педагогіки творчості. – Львів : Думка, 2013. – с. 288.
3. Антонович Є., Захарчук Р., Чугай Р., Станкович М. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів : Світ, 2013. – с. 81-85.
4. Аристова Л. Естетичне ставлення до мистецтва: теоретичні підходи // Мистецтво та освіта. – 2012. – № 3. – с. 18-22.
5. Бабанський Ю., Победоносцев Г. Комплексний підхід до розвитку творчості дитини. Харків: Ранок, 2013. – с. 88-95.
6. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, ЗУ «Про дошкільну освіту», «Про освіту», Державна національна програма «Освіта України XXI століття», Конституція України, Концепція розвитку дошкільної освіти та ін. – Харків: Школа, 2019. – с. 547.
7. Бех Т. Розвиток творчої особистості дитини через образотворче мистецтво // Дошкільний навчальний заклад. – 2017. – №4. – с. 41-64.
8. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. К.: Фенікс, 2014. – с. 136.
9. Біла І. М. Експериментування – джерело творчості дошкільників // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. 10. Ч. 4. – Київ, 2012. – с. 39-47.
10. Богоявленська Д. Б. Психологія творчих здібностей. Львів: Академія, 2012. – с. 84-88.
11. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство у дошкільному закладі. Навч. посібник. К.: Вища школа, 2014. – с. 398.
12. Борисова З. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки. (Х. Алчевська, П. Блонський, Є. Водовозова, Марко Грушевський, П. Каптерєв, І. Лернер, П. Лесгафт, Б. Лихачов, В. Мясищев, Б. Неменський, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Є. Тихеева, К. Ушинський, В. Шацька, С. Шацький, Л. Шлегер та ін.). Навчальний посібник. К.: Вища школа, 2014. - с. 511.

13. Васильєва Т. Українська традиційна іграшка // Дитячий садок. – 2012. - № 3. – с. 3-4.
14. Великий тлумачний психологічний словник / Під ред. Н. Ребера. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013. - с. 592.
15. Венгер Л. А. Розвиток творчості дітей дошкільного віку // Питання психології. – 2012. - № 4. – с.24-33.
16. Венгер Л. А. Сприйняття та навчання. К.: Освіта, 2013. - с. 364
17. Ветлугіна Н. Художня творчість дошкільника. Тернопіль: Джура, 2016. – с. 22-28.
18. Виготський Л. С. Уява і творчість у дошкільному віці. Львів: Думка, 2017. – с. 92.
19. Гергель Є. Стан вивчення проблеми креативності у зарубіжній та вітчизняній психології. Хрестоматія. (Ж. Адамар, Ф. Баррон, Дж. Гауен, Дж. Гілфорд, Д. Дьюї, Д. Заррінгтон, В. Ловенфельд, Ж. Пуанкаре, Дж. Сміт, М. Уаллах, Е. Фромм та ін.) // Вісник Харківського університету. -2012. - №517. – с. 26-71.
20. Давидов В. В. Проблеми розвивального навчання. К.: Педагогіка, 2016. – с. 368.
21. Данилов М. Виховання у дітей самостійності і творчої активності у процесі навчання. Тернопіль: Мандрівець, 2015. – с. 280.
22. Дружинін В. М. Психологія загальних здібностей. Луцьк: Плай, 2019. – с. 368.
23. Дудецький Ю. Теоретичні основи уяви і творчості. Тернопіль: Мандрівець, 2015. – с. 190.
24. Дьюї Дж. Психологія і педагогіка мислення; Пер. з англ. Н. М. Микільської; Львів: Світ, 2015. - с. 202-204.
25. Дяченко О. М. Уява дошкільника. Львів: Академія, 2013. – с. 144.
26. Дяченко О. М. Про основні напрями розвитку творчості у дітей дошкільного віку // Питання психології. – 2017. - №16. – с. 2-8.

27. Ельконін Д. Б., Давидов В. В. Психологія навчання. Харків: Майдан, 2014.- с. 232.
28. Ельконін Д. Б., Венгер Л. А. Особливості психічного розвитку дітей 6-7 річного віку. К.: Педагогіка, 2012. – с. 136.
29. Жуковська Р. Деякі питання розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Луцьк: Обрій, 2013. – с. 38-50.
30. Запорожець О. В. Творчий розвиток дитини дошкільного віку. Луцьк: Обрій, 2016. – с. 230.
31. Ігнат'єв Є. Психологія образотворчої діяльності дітей. К.: Либідь, 2012. – с. 223.
32. Каган М., Холостова Т. Культура – Філософія – Мистецтво // Естетика. – 2018. - № 2. – с. 3-10.
33. Калуська Л. Ремесла українського народу. Метод. посіб. для вихователів дошкільних закладів. Харків: Ранок-НТ, 2014. – с. 64.
34. Квач Н. Розвиток образного мислення і графічних навичок у дітей 5-7 років. Посібник для дошкільних закладів. Львів: Академія, 2013. – с. 320.
35. Киричук О. Основи психології. К.: МАУП, 2012. – с. 256.
36. Киященко М. Абросімов Б., Лейзеров М. Шляхи і засоби розвитку творчості. Львів: Наука, 2012. – с. 192.
37. Коваль Я. Формування творчої активності старшого дошкільника і молодшого школяра // Постмодера. – 2013. - № 5-6. – с. 8-10.
38. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. К.: АСК, 2013. – с. 69.
39. Кудрявцев В. Т., Синельников В. В. Розвинуте дитинство і розвивальна освіта: культурно-історичний підхід. У 2-х ч. Ч. І. Івано-Франківськ: Плай, 2017. – с. 158.
40. Кучерявий О. Г. Педагогіка і психологія дитячої творчості. Аспект самоформування умінь організувати творчість дітей. Навч. посібник. К: ІЗМН, 2018. – с. 156.
41. Лейтес Н. Творчі здібності і вік. Львів: Слово, 2015. – с. 110-114.

42. Леонтьєв О. М. Психічний особистісний розвиток дитини дошкільного віку. К.: Освіта, 2012. – с. 4-10.
43. Литвак І. Іграшка народного майстра // Україна. – 1956. – №20. – с. 17.
44. Лихачов Б. Теорія естетичного виховання. Навч. посібник. К.: Освіта, 2015. – с. 176.
45. Лотман Ю. Нариси духовної культури України. Львів: Світ, 2012. – с. 44-48.
46. Лук О. Н. Психологія творчості. Львів: Наука, 2012. – с. 127.
47. Лук О. Н. Мислення і творчість. К.: Освіта, 2012. – с. 144.
48. Масол Л. Школа культури виховує людину, яка мислить і прагне творити // Питання психології. – 2016. - № 6. – с. 38-39.
49. Межуєв В. Культура як філософська та педагогічна проблема // Дошкільне виховання. – 2015. - №10. – с. 7-11.
50. Мелік-Пашаєв О. Сходінки до творчості: художній розвиток дитини у сім'ї. К.: Знання, 2017. – с. 28-37.
51. Моляко В. О. Чи можна навчити творчості // Обдарована дитина. – 2018. – № 2. – с. 3-4.
52. Моляко В. О., Кульчицька О. І. Бузок обдарованості у саду творчості. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. – с. 316.
53. Момот Л. Л., Шелестова Л. В. Щодо проблеми формування творчих здібностей у процесі навчання // Педагогіка і психологія. – 2017. - №2. – с.53-59.
54. Найдєн О. С. Українська народна іграшка Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. Тернопіль: Крок, 2015. – с. 47-60.
55. Немов Р. С. Психологія. Підручник для студ. вищ. пед. навч. закладів. У 3 кн. 4-те вид. Кн. 3: Психодіагностика. Введення у наукове психологічне дослідження з елементами математичної статистики. Методика «Скульптура», Методика «Складання казки». К.: Освіта, 2012. – с. 196-197; с. 83-86.
56. Новлянська В. Н. Чому діти фантазують? К.: Знання, 2012. – с. 48.
57. Обухова Л., Чурбанова С. Розвиток дивергентного мислення у дошкільному віці. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2015. – с. 356.

58. Окунєв А. Про розвиток творчих здібностей дошкільників. К.: Освіта, 2015. – с. 182-189.
59. Підкурганна Г. Дитяча творчість. Програма та методичні рекомендації. Тернопіль: Мандрівець, 2013. – с. 74-80.
60. Пироженко Л. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2012. – с. 192.
67. Поддяков М. Творчий розвиток дошкільника. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013. – с. 87-92.
68. Поддяков М. Новий підхід до розвитку творчості у дошкільників // Питання психології. – 2017. - № 1. – с. 8-9.
69. Рогальська Н. Розвиток надбань української народної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі. Львів: Академія, 2013. – с. 112-122.
70. Романовська Д. Методи та прийоми стимулювання творчої активності // Психолог. – 2016. - №11. – с. 12-16.
71. Роменець В. А. Психологія творчості. Навч. посібник. 3-тє вид. Харків: Майдан, 2016. – с. 288.
72. Рубінштейн С. Л., Гипенрейтер Ю. Проблема творчості та питання психологічної теорії. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2012. – с. 65-68.
73. Рубінштейн С. Л. Проблеми загальної психології. К.: Освіта, 2016. – с. 416.
74. Русова С. Вибрані педагогічні твори. К.: АСК, 2017. – с. 303.
75. Сайганова Т., Казакова Р., Сєдова Е. Малювання з дітьми дошкільного віку. Планування, конспекти занять. Тернопіль: Мандрівець, 2014. – с. 62-70.
76. Сельченко К. Психологія художньої творчості. Хрестоматія. (Г.С. Батищев, В. Василенко, І. Лернер, Я. Пономарьов, О. Постникова, Л. Столович та ін.). Тернопіль: Мандрівець, 2013. – с. 44-50.
77. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / За ред. А. Кузьмінського. Черкаси: ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – с. 112.

78. Сухорукова Г. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі. Підручник. К.: Слово, 2012. – с. 376.
79. Сухорукова О. Творчий розвиток дитини як одна з головних проблем сучасної освіти // Педагогічні науки. Вип. – 2013. - №5. – с. 34-36.
80. Телегіна О., Гагай В. Види навчальних дій та їх роль у розвитку творчого мислення дітей // Питання психології. – 2016. - № 1. – с. 47-53.
81. Теплов Б. М. Творчі здібності і творча уява. К.: Освіта, 2012. – с. 122-127.
82. Терехова Г. В. Творча освіта дітей дошкільного віку. Психологія і педагогіка в інноваційних процесах сучасної освіти. Харків: Університет, 2018. – с. 67-70.
83. Терещенко О. Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності. Навчально-методичний посібник до Базової програми «Я у Світі». К.: Світич, 2013. – с. 112.
84. Тітов І. Творча уява дошкільника: її критерії та функції у навчальній діяльності // Обдарована дитина. – 2012. - №10. - с. 56-60.
85. Торренс Е. Діагностика невербальної креативності. Скорочений варіант тесту // Практична психологія і соціальна робота. – 2013. - № 1. – с. 25-37.
86. Фльоріна Є. А. Гра і іграшка. Львів: Слово, 2014. – с. 30-36.
87. Фіголь Д. І. Українська народна іграшка. Львів: Час, 2014. – с. 156.
88. Холодна К. І. Виховуємо творчістю // Дошкільний навчальний заклад. – 2016. - №2. – с. 9-10.
89. Ходонович Л. Дитина і творче мислення. Харків: Університет, 2014. – с. 198.
90. Цибуля О. Програма розвитку творчих здібностей дошкільників. Тернопіль: Мандрівець, 2013. – с. 77-82.
91. Черепківська Н. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей // Обдарована дитина. – 2016. - №1. – с. 18-21.
92. Щербань О., Титаренко В., Ряхно К. Використання народних іграшок і народних ігор з виховною метою // Дошкільне виховання. – 2016. - №9. – с. 12-16.
93. Юркевич В. С. Досвід розвитку креативності у обдарованих дітей //

Народна освіта. – 2012. - №2. – с. 153-156.

94. Яценко Т. Психологічна діагностика дітей дошкільного віку. Методичний посібник для студентів педагогічних училищ. Кременчук: КПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – с. 110.

ДОДАТКИ

Додаток А

Психодіагностичні методики

1. «Домалюй фігуру» (О. Дяченко).

Спрямована на виявлення рівня розвитку уяви, здатності створювати оригінальні образи. Під час обстеження пропонується будь-який із комплектів (рисунок), інший може бути використаний під час повторного обстеження.

Інструкція: Домалюй чарівні фігурки. Чарівні вони тому, що кожен фігурку можна домальовувати так, щоб вийшов малюнок, який ти захочеш.

Для оцінки рівня виконання завдання для кожної дитини підраховується кількість зображень, які не повторюються. Однаковими вважаються зображення, в яких фігура перетворюється в один і той самий елемент.

При низькому рівні діти фактично не розуміють завдання, вони або малюють поряд із заданою фігурою щось своє, або дають безпредметні зображення ("такий візерунок"), іноді діти (для одної - двох фігур) можуть намалювати предметний схематичний малюнок з використанням заданої фігурки. У цьому випадку малюнки, як правило, примітивні, шаблонні схеми.

При середньому рівні діти домальовують більшість фігур, але всі малюнки схематичні, без деталей. Завжди є малюнки, які повторюються самою дитиною або іншими дітьми групи.

При високому рівні діти дають схематичні, іноді деталізовані, але, як правило, оригінальні малюнки, які не повторюються самою дитиною чи іншими дітьми групи.

Коментарі до методики психодіагностики уяви. Способи оцінювання розвиненості уяви дитини старшого дошкільного віку через її розповіді, малюнки, вироби вибрані не випадково. Даний вибір відповідає трьом

основним видам мислення, наявними у дитини цього віку: наочно-дієвого, наочно-образному і словесно-логічному. Фантазія дитини найбільш повно проявляється якраз у відповідних видах творчої діяльності.

2. «Скульптура» (Р. С. Немов).

Дитині пропонується набір пластиліну і завдання: за 5 хв. виліпити щось з пластиліну. Фантазія дитини оцінюється від 0 до 10 балів. 0-1 бал ставиться дитині в тому випадку, якщо за відведений на виконання завдання час (5 хв.) вона так і не змогла нічого придумати і зробити руками.

2-3 бали дитина отримує тоді, коли вона придумала і виліпила із пластиліну щось дуже просте, наприклад, кулька, кубик, паличку, кільце тощо.

4-5 балів-дитина заробляє в тому випадку, якщо вона зробила порівняно просту річ, у якій є невелика кількість звичайних деталей, не більше двох-трьох.

6-7 балів дитині ставиться в тому випадку, якщо вона придумала щось незвичайне, але разом з тим не відрізняється багатством фантазії.

8-9 балів дитина отримує тоді, коли придумана нею річ досить оригінальна, але детально не опрацьована.

10 балів за цього завдання дитина може одержати лише в тому випадку, якщо придумана нею річ вельми оригінальна, детально опрацьована і відрізняється гарним художнім смаком.

Способи оцінювання розвиненості уяви дитини старшого дошкільного віку через його розповіді, малюнки, вироби вибрані не випадково. Цей вибір відповідає трьом основним видам мислення, наявним у дитини цього віку: наочно-дійового, наочно-образного і словесно-логічного. Фантазія дитини найбільш повно проявляється якраз у відповідних видах творчої діяльності.

Висновки про рівень розвитку.

Оцінка 10 балів свідчить про наявність у дитини задатків до того виду діяльності, для якого істотно розвиток відповідного виду уяви. Така дитина, безумовно, готова до навчання в школі.

Оцінка, яка знаходиться в межах від 8 до 9 балів також говорить про високий рівень.

Оцінка в інтервалі від 5 до 7 балів є ознакою середнього рівня. того, що в цілому дитина задовільно підготовлений до навчання в школі.

Оцінка 0-4 бали говорить про низький рівень розвитку творчих здібностей.

3. *Методика «Складання казки» (Р. С. Немов).*

Дітям пропонується скласти казку на задану тему. Оцінюється продуктивність, оригінальність і варіативність (описується п'ятибальна система оцінки).

Специфіка використання слова як засобу уяви полягає, в основному, в особливостях структури семантичних полів, які починають складатися у дітей старшої групи. При цьому для характеристики рівня розвитку уяви не є суттєвим сам тип такої структури (переважне використання слова в його категоріальній функції). Набагато важливіше можливість переходу від однієї структури до іншої (зміна контекстів, в яких використовується задане слово) і широта кожного такого контексту.

З дітьми проводяться повчальні заняття, направлені на формування специфічних особливостей використання слова: уміння широко

використовувати контекст слова і гнучко переходити від одного контексту до іншого.

4. Опитування вихователів. Бланк експертної оцінки творчих здібностей дітей _____ групи. Оцінює вихователю. Вихователю оцінює творчі здібності вихованців за десятибальною шкалою (1-4 балів відповідає відсутності цих якостей у дитини – низький рівень, 5-7 – середній рівень, 8-10 високий рівень. Якщо вихователю затрудняється відповісти чи недостатньо добре знає вихованця, ставить «Важко відповісти».

№	П.І.Б. дитини	Шкала для оцінки прояву творчих здібностей	Важко відповісти
		 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	☐

Додаток Б

План ознайомлення дітей ЕГ з українською іграшкою
на 2019-2020 навчальний рік

Вересень			
Петриківський розпис	1. Ціпів'я (пристрій для обмолоту зерна) для обмолоту снопів (ліпити ціпів'я, користуючись трубочками, якими можна скріплювати частини ціпів'я).	Рушничок для немовлят (дотримання ритмічної організації елементів візерунка на суворій метричній основі).	Колоски для Дідуса (використання мазків петриківського розпису «зернятко», «колосок», симетрична побудова композиції візерунка від вісі симетрії).
Жовтень			
Петриківський розпис	Квітка (складання настінних розписів «Квітка», «Букет», «Вазон»).	Співучі квіти-поєднання різних за формою, величиною, кольором рослинних елементів в єдину композицію.	Чарівні квіти (використання кольорів: зелений, помаранчевий, фіолетовий, червоний, жовтий, синій, підкреслення об'ємності).
Листопад			
Глиняні іграшки Опішня	«Дріб», «Монетки». Посуд для ляльки (макітри, барильця, глечики, миски, куманці-ліплення посуду стрічковим способом).	Прикрасимо куманець–використання основних елементів опішнянського орнаменту (ягідки, сердечко, підкови, перчик, зубчики; складання візерунку за допомогою таблиць, індивідуальних карток.	Прикрасимо коника (малювання елементів опішнянського орнаменту: гілочка, метелик, обвідна лінія; накладання однієї фарби на іншу).
Грудень			
Солом'яні іграшки	Солом'яна лялька (ліплення глиняних ляльок з тонких паличок, закріплення засобу з'єднання	Опішнянська лялька (складання соломки у певній послідовності; викладати	Опішнянські візерунки (виконання обвідних ліній різних за кольором: чорний, білий, бежевий;

	пу-чків).	симетричний орнамент).	лінійно лінії).	-хвилясті
--	-----------	---------------------------	--------------------	-----------

Додаток В

Заняття з декоративного малювання в ЕГ за темою «Ознайомлення з
народною іграшкою та її розписом»

1. «Чари Петриківки».

Програмовий зміст: познайомити дітей з петриківським розписом, зокрема з роботами майстрині Марфи Тимченко; вправляти дітей у виконанні основних мазків різними способами (пензлем та пальцем); прилучати до споконвічних традицій українського мистецтва; розвивати мислення, креативність, допитливість; виховувати охайність, любов до рідного краю. Матеріали: репродукції картин Марфи Тимченко, вироби петриківського декоративно-прикладного мистецтва, українська піч, вишиті рушники, мольберт, фарби, палітри, пензлики, вода, вологі серветки, папір, зразок, буряк, морква, вугілля, глина, молоко, яйце.

Хід заняття

I. Вступна частина. Організація дітей. Погляньте, як незвично сьогодні в нашому залі, скільки гостей зібралось у ньому. Давайте ми з вами привітаємось і подаруємо їм свої усмішки.

II. Основна частина. Сьогодні я запрошую Вас до музею, де зібрано твори майстрів петриківського декоративного розпису. Слово декоративний походить від слово «декор» - прикрашати, а петриківський від назви селища, де він виник. Найвідоміші майстри живуть в селі Петриківка. З давніх давен передають з покоління в покоління свої секрети розпису, свою майстерність. Погляньте, це роботи відомої майстрині петриківського розпису Марфи Тимченко. Ця картина називається «Українське весілля». На ній художниця відобразила традиції та обряди українського народу. В центрі білим кольором зображена хата, розмальована рослинним орнаментом, з обох боків якої намальована калина. Назвіть основний колір, який використала Марфа

Тищенко у своїй роботі. Інша її робота «Диво-птахи». На ній майстриня зобразила чарівних птахів серед мальовничих квітів. Погляньте, яке гарне поєднання червоних та чорних барв. Ми з вами підійшли до третьої картини. Що відбувається на цій картині? А хто думає інакше? Яка пора року зображена? Чому ви так думаєте? Які барви для цієї композиції використала майстриня? Як би ви назвали цю картину? Не здогадуєтеся? А я вам підкажу. Свою роботу Марфа Тимченко назвала «Ранок на селі». Наступний експонат нашого музею – це піч. Колись люди жили в глиняних хатах, центральне місце в яких займала піч. Вона обігрівала житло, в ній варили їсти, на ній спали. Тому люди любили і шанували піч, прикрашали її візерунками із квітів, ягід, малювали на ній півників.

Соня підготувала вірш про Петриківських майстринь. Давайте її послухаємо.

Стіни в квітах, пічка квітне,
 Де цвітіння це привітне?
 Знають це старі й малі,
 В Петриківці, у селі.
 Там бабусі так малюють,
 Що художників дивують.
 Став відомим на весь світ,
 Той квітковий диво цвіт.

А чи знаєте ви, за допомогою чого можна малювати? (Пензлики, рогозина, піпетка, та навіть пальчиками). Раніше пензлики робили з котячої шерсті, ним малювали тоненькі, немов ниточки лінії, фарби виготовляли з вугілля, сажі, соку буряка та моркви, розводили фарби молоком, додаючи яєчний жовток, щоб фарба була блискучою та яскравою. (Демонструю).

Ось скільки нового та цікавого ми дізналися під час подорожі залами музею. Ми з Вами підійшли до майстерні. Тут ми спробуємо відтворити петриківські візерунки. Сідайте за столи, вдягніть нарукавники, щоб не забруднити одяг під час роботи. Давайте пригадаємо які елементи рослинного

орнаменту ми зустрічали на картинах Марфи Тимченко. Як у справжньої майстрині, у мене є палітра з чарівними фарбами, кожна фарба має своє значення: Зелена – весна, добрий настрій, Жовта – сонце, осінь, урожай, Синя – небо, вода, Коричнева – дерево, Біла – чистота, Чорна – земля, Червона – вогонь, рідна домівка, кохання. Сьогодні ми з вами намалюємо гроно червоної калини, як символ дівочої краси, відданості. Український народ дуже любить калину, її зображенням прикрашають домівки, про неї складають вірші, оспівують в піснях, одну з яких ми зараз і послухаємо.

Пісня про калину. Чарівні звуки пісні проникають в саму душу, змушують задуматись про добро, відданість, дружбу, кохання, про все найкраще, що є в житті людини. Погляньте, яку гілочку калини намалювала я. На вашу думку, чим я виконала цю роботу? Будьте, уважні, зараз я вам покажу як виконати цей малюнок. Аркуш паперу покладіть вертикально, вузькою стороною до себе. Спочатку за допомогою пензлика я намалюю гілочку. Для цього мені потрібно пензлик спочатку занурити в воду, а потім в зелену фарбу. Кінчиком пензлика я проводжу плавну лінію згори донизу, поступово притискаючи пензлик до паперу. З верхівки гілочки відходять тоненькі лінії, які я малюю кінчиком пензлика. Їх чотири. У напрямку до гілочки я проводжу ще дві лінії. Це майбутні листочки. Більше пензлик мені не потрібен. Тепер працює мій вказівний пальчик правої руки. Спочатку я занурюю його в червону фарбу і притискаю кінчик вказівного пальця до паперу. Це у мене будуть ягоди калини. Починаю малювати листя. Спочатку занурюю палець в зелену фарбу, а потім лише торкаюсь жовтої. Веду плавну лінію, потім ще декілька. Щоб гарно виконати роботу нам потрібно підготувати наші пальчики. Будь-ласка встаньте всі з-за столу і приготуйте руки.

Фізкультхвилинка.

Що малюємо спочатку? За допомогою чого малюємо гілку? Якого кольору будуть ягоди?

III. Самостійна робота дітей. Лунає спокійно лірична мелодія.

IV. Заключна частина. Які гарні у вас вийшли роботи! Мені вони дуже сподобалися. А чи подобають вони вам? Я пропоную наші роботи залишити у майстерні, щоб наші гості могли ними помилуватись. Але нам уже час повертатися до себе в групу. З яким видом декоративного-прикладного мистецтва ми з вами познайомились? (петриківський розпис). Твори якої художниці ми сьогодні розглянули? (Марфи Тимченко). Що найбільше вам запам'яталось? Зараз підійдіть всі будь-ласка до мене, давайте ми попрощаємося з нашими гостями і подякуємо їх за увагу.

2. «Димківський півник».

Програмовий зміст: освітні завдання (вчити дітей розписувати візерунками іграшку - фігуру за народними (димківськими) мотивами; використовувати різні елементи розпису (прямі лінії, хвилясті, точки, кільця, кола, овали, ромби); удосконалювати техніку малювання

гуашевими фарбами малювати кінчиком пензля на об'ємній формі, повертаючи і розглядаючи її з усіх сторін); виховні завдання (виховувати у дітей смак, почуття кольору, вміння розповідати про свою роботу і про роботи своїх товаришів); розвиваючі завдання (розвивати комунікативні здібності).

Матеріал та обладнання до заняття: димківські іграшки (для розглядання); зразки елементів розпису на дошці; палітра, пензлі (тонкі і товсті), серветки; гуашеві фарби: синя, червона, зелена і жовта квітів; склянки з водою; ромбики золотистої форми з фольги.

Підготовка вихователя: складаю конспект; готую матеріали до заняття. Попередня робота: ліплення півників з солоного тесту на заняттях з ліплення; декоративне малювання у художньому альбомі «Димківська іграшка»; зафарбовування півників білою фарбою, змішаної з клеєм ПВА; розглядання виліплених іграшок.

Хід заняття

Організаційний момент: діти сидять півколом на стільчиках на килимі, у центрі стіл, на якому розставлені димківські іграшки.

– Сьогодні ми з вами вирушаємо у цікаву подорож в світ мистецтва, де ще раз познайомимося з димківськими іграшками. Глиняні розписні іграшки робили в слободі В'ятці дуже давно. Продавали їх на весняних торгах і ярмарках, куди стікався народ на святкове гуляння - «свистунець». Яких тільки глиняних свистунців не ліпили майстрині до цього дня! Як називаються ці іграшки? Правильно, димківські. Перерахуйте назви іграшок, які ви бачите на столі.

– Ми бачимо панночку і гармоніста, індика, півня і конячку. З якого матеріалу роблять іграшки майстра? Правильно, з глини. Значить, іграшки які? Вірно, глиняні. Які елементи розпису ви бачите на іграшках? Прямі та хвилясті лінії, точки, кільця, кола, овали, ромби. Які кольори використовували художники для розпису димківської іграшки? Синій, червоний, жовтий, зелений, малиновий кольори. Ще чорний і золотистий.

Правильно, всі кольори яскраві, ошатні, святкові. Візерунки в димківських іграшках не випадкові, а традиційні. «Багато-багато років тому майстрині стали розписувати свої іграшки колами, прямими і хвилястими лініями. Такі візерунки всім сподобалися, полюбилися. Ці майстрині навчили інших майстринь - своїх дочок і внучок, а ті своїх дочок. І в наші дні майстрині в селі Димково продовжують розписувати іграшки так, як це робили їхні бабусі та прабабусі». Створення димківської іграшки - трудомістке ремесло. Не дарма серед народних майстринь існує така історія про народження димківської іграшки: «Поки іграшка стане ось така, багато праці треба покласти. Адже іграшка має 3 рази народитися. Перший раз народжується, коли її виліплять. Вона біла і ламка. Вдруге народжується, коли її обпалюють, щоб вона зміцніла. Третій раз народжується, коли її розфарбовують.

Півник у нас горлатий

Вранці кричить він здраслуй.

На ногах чобітки,

На вухах його сережки.

На голівці гребінець

Ось який наш півник.

— Зараз ми з вами сядемо за столи і будемо розписувати наших півників. Давайте ще раз розглянемо з вами нашого виліпленого півника. Які частини тіла є у півника? Правильно, голова, тулуб, хвіст, лапи; на голові гребінець і борідка, дзьоб, очі. Візерунок на задніх йде рядами зверху вниз і по тулубу. Спочатку потрібно намалювати всі вертикальні лінії. Це краще зробити тоненьким пензликом. Потім лінії горизонтальні. А потім поставити крапки - кіл навколо або уздовж вже намальованих рядів.

Малюю схему на дошці, показує послідовність роботи, і пропоную дітям приступити до роботи. Нагадую дітям про те, що ми розфарбовуємо півника з двох сторін однаково, не забуваємо повертати іграшку, візерунок чергуємо. Раджу бути акуратними, промакувати пензлик про серветку, фарбу

брати густо. Завершальний момент - «золото» - ромбики золотистої фольги, якими діти прикрашають хвіст півня. Після завершення роботи діти залишають півників на вільному столі для висихання. Діти розглядають півників і виділяють самого яскравого, святкового. Пояснюють свій вибір. Розповідають ніж їм сподобався той чи інший півник.

Підсумок заняття. Заняття закінчено. Всі молодці, всі старалися! У другій половині дня з виліплених фігурок діти складають колективну композицію - «Півники».

3. «Які ви є, народні іграшки?».

Мета: пізнавальний розвиток:

- збагачувати знання дітей про різні види української народної іграшки; розширювати знання дітей, пов'язані з культурою, ремеслом, побутом українців у минулі часи; пояснити дітям, яку роль відігравала іграшка в житті людей у давнину;
- емоційно – ціннісний розвиток: викликати у дітей бажання емоційно сприймати народну іграшку; розвивати, чутливість до гармонії, кольору, форми народної іграшки;
- мовленнєвий розвиток: вчити складати розповіді за даним початком, розвивати зв'язне мовлення;
- соціально – моральний: виховувати інтерес і повагу до народної іграшки; креативний розвиток: закріплювати вміння працювати з тканиною, розвивати фантазію, творчість.

Обладнання: виставка народної іграшки; матеріал, з якого робили іграшки, плакати з зразками народної іграшки; матеріал для виконання ляльки (тканинні серветки); дидактичні ігри «Про що дізнався, розкажи», «Упізнай іграшку», загадки, додатки для самостійної - художньої роботи.

Хід заняття.

Вихователь. Діти, відгадайте, з якої української народної казки ці слова? Жили собі дід і баба. Просить баба діда: Поїдь, діду, до лісу, вирубай там мені деревинку і зроби собі колисочку. А я покладу деревинку в колисочку та й буду колихати. От буде мені хоч забавка (Івасик - Телесик). Так, діти, напевно так і з'явилася перша іграшка. Ось вони перед нами – коник, олень, птах, лялька... Дуже веселі, різноманітні, святкові іграшки з глини, дерева, соломи та звичайного ганчір'я. Народні іграшки робили з різного матеріалу. Дерев'яна іграшка, мабуть найдавніша. Найімовірніше, спочатку це була звичайна гілочка, трохи схожа на людину чи звіра. Пізніше така фігурка стала більш досконалою, більш схожою на людину чи тварину. В наш час існує кілька видів дерев'яних іграшок. Центри виготовлення дерев'яних іграшок розташовані на заході України. В Косові роблять переважно токарні іграшки, на Гуцульщині поширена бондарна іграшка, що є зменшеною копією справжнього посуду, а на Прикарпатті створюють дитячі сопілки та маленькі іграшкові скрипки. Однак найбільш поширеними дерев'яними іграшками є звірі: коники та олені, кози та ведмеді. (демонстрація). Солом'яна лялька-мотанка – іграшка, що відома майже в усьому світі. Її роблять із соломи, трави, очерету, які перегинають навпіл, зв'язують у кількох місцях, формуючи голову й статуру, а потім «вдягають». Вважалося, що така лялька носила магічну функцію: коли дитина хворіла, їй давали гратися цією лялькою – хвороба переходила з дитини на ляльку. Після цього останню спалювали – у такий спосіб «лікували». Схожа на неї лялька, зроблена з ниток. Але виникла вона пізніше, коли нитки були вже у повсякденному вжитку.

Лялька – жованка (вузлова лялька) – аби її зробити, брали кусень хліба, пережовували й клали в клаптик тканини, який призначався для голови іграшки, зв'язували його ниткою, наче вузлик, і залишали висохнути. Потім одягали ляльку: на голову зав'язували хустку, тулуб робили з окремих клаптиків, зав'язували обгортку та фартух. Обличчя робили нитками у вигляді хреста. Жований хліб і хрест на обличчі виконували роль оберегу.

Іграшка з глини – теж дуже давня. Серед іграшок із глини є й зображення різних тварин, і жіночі постаті (демонстрація). Окрему групу керамічних іграшок складають свищики з глини. Є припущення що ця група іграшок є нащадком старих магічних, ритуальних інструментів, за допомогою яких викликали добрих духів і відганяли злих. Їстівні іграшки – різновид іграшок, які можна з'їсти. Такі іграшки дарували дітям на свята: сирні коники та олені, печені пані, коні й весняні жайворонки тощо. Вихователь. Отже, які є дитячі народні іграшки? Щоб зробити яку-небудь іграшку, потрібен певний час. Діти, подивіться уважно на стіл і скажіть мені, що ви бачите. На столі лежать: глина, солома, трава, дерево, нитки, кукурудза, тканина, папір, лоза.

А тепер розгадайте загадку і покажіть матеріал, про який у ній говориться.

Висока, мов гай, вона в полі зростає,
А листя. Мов гілля, додолу згинає. Важка.
Під плодами аж в землю погрузла,
Цариця полів – золота ...(Кукурудза).

Діти розглядають іграшки, які зроблені з природного матеріалу. Вихователь. Діти, кажіть, будь-ласка, чия це майстерня? На столі шматочок глини. Гончар – завзятий теж трудар, Потрібен, мабуть, Божий дар творити з глини гарні речі – Макітру, горщик або глечик. Гончар із залишків глини робив глиняні іграшки. Діти розглядають глиняні вироби. На столі деревинка. Чи знаєш ти, мій юний друже, Як зветься той, хто дошки стругає, Щоб зробити з них стіл чи лаву? То робить столяр свою справу. А столяр із дерева ще робив дерев'яні іграшки.

Дидактична гра «Упізнай іграшку». Діти отримують конверти з розрізаними малюнками іграшок. Перемагає та дитина, яка перша складає малюнок і називає іграшку та матеріал, з якого вона зроблена.

Вихователь. Молодці, тепер трохи відпочинемо й пограємо в гру «Я маленький хлопчик, я маленька дівчинка». Виходить двоє дітей: хлопчик із дудочкою та дівчинка з сопілкою. По черзі промовляють слова:

Я маленький хлопчик,

Виліз на стовпчик.

На дудочці граю,

Всіх вас забавляю, ду-ду-ду!

Я маленька дівонька,

Наче в полі квітонька,

На сопілці граю,

Пісеньку співаю Всіх вас розважаю, ля-ля-ля!

Решта дітей, пританцьовуючи, виконують відповідні рухи. Вихователь. Зараз ми з вами, як справжні чарівники будемо створювати казку.

Моделювання ігрових ситуацій за допомогою казкових персонажів – іграшок «Створимо казку».

Методика проведення: Вихователь за допомогою іграшки починає розповідати казку, а в гості до казкового героя заходить персонаж із іншої казки (наприклад, герой Пан Коцький, а гість Солом'яний Бичок). Діти придумують, як будуть розвиватися події нової казки. «Жив собі Пан Коцький, любив він гуляти в горах Карпатах, ходив по галявинах, ловив мишей, ніжився на сонечку. Одного разу зустрів він Солом'яного Бичка і подумав, що за диво, такого звіра ще не бачив у своєму житті. Він познайомився з ним і запропонував дружити, щоб не було самому сумно». Дидактична гра «Про що дізнався, розкажи».

Мета гри: закріплення отриманих на занятті знань дошкільників про українську народну іграшку, вид, орнамент, оздоблення, кольорова палітра, регіон виготовлення, використання у побуті, звичаї чи традиції, пов'язані з іграшкою.

Хід гри:

За допомогою тематичних таблиць відмічаємо характерні особливості народних керамічних та дерев'яних іграшок. Як виглядають ці таблиці? Дерев'яна дошка із паличками, на яких виставляють відповідні символи. Перша полицка – матеріал виготовлення іграшки(дерев'яний брусок, кусок глини, лоза, кусок тіста ...). Друга полицка – відповідає кольоровій палітрі народної іграшки, тобто прямокутники певного кольору. Третя полицка – відповідають елементам орнаменту розпису народної іграшки (вербівка, сіточка...). Вербівка – це каплеподібні листочки з'єднані по чергово з двох сторін. На четверту – викладають площинні зображення виробів (асортимент)українських народних іграшок. Лялька з тканинних серветок. Із серветки або будь-якого іншого квадратного клаптика тканини легко зробити ляльку-артиста. Серветку беруть за кінці одного краю й закручують доти, доки вони не згорнуться в трубочки – це ноги ляльки. Обидва інші кінці й серединку серветки зв'язують у вузлики. Один вузлик буде голівкою ляльки. А інші – ручками. У ці три вузлики вставляють великий, вказівний і середній пальці – і лялька оживає. Художня праця «Виготовимо ляльку». Із клаптиків тканини діти за зразком вихователя виготовляють ляльку-мотанку.

Підсумок. Діти, що ми сьогодні з вами розглядали? Чому ці іграшки називають народними?